

HISTORIJSKI ZBORNIK

Godina XI—XII.

Zagreb

1958—59

OKTOBARSKA REVOLUCIJA I JUGOSLAVENSKO PITANJE U AUSTRO-UGARSKOJ 1917/8

Dragovan Šepić

Kada je buknula Oktobarska revolucija, jugoslavensko pitanje u Austro-Ugarskoj nalazilo se gotovo na mrtvoj točki. Pregovori kluba jugoslavenskih zastupnika u Carevinskom vijeću u Beču s austrijskom vladom bili su prekinuti i malo je bilo izgleda, da se ono uskoro iznese na dnevni red i vlada primora na popuštanje

Jugoslavenski klub¹ pokrenuo je jugoslavensko pitanje još prilikom otvaranja parlamenta, 30. V. 1917, i u svojoj deklaraciji postavio zahtjev, da se

* Ovaj prilog proučavanju odjeka Oktobarske revolucije u našim zemljama ima ograničeni zadatak, da ispita, kako je sovjetski mirovni program za vrijeme pregovora u Brest-Litovskom utjecao na razvoj jugoslavenskog pitanja u Austriji i napose na držanje i politiku Jugoslavenskog kluba u Carevinskom vijeću u Beču. Ovo pitanje nije potanje obrađeno ni u našoj ni u stranoj historiografiji. O njemu je uzgred pisao samo F. Čulinović u knjizi »Odjeci Oktobra u jugoslavenskim krajevima« (Zagreb, 1957, str. 78—84). (Napominje se, da je rukopis predan redakciji početkom svibnja 1958.)

¹ Jugoslavenski klub je nastao spajanjem Hrvatsko-slovenskog kluba, Narodnog kluba i Dalmatinskog kluba. U njemu su bili učlanjeni svi slovenski, hrvatski i srpski zastupnici u Carevinskom vijeću, ukupno 33. Klub bi raspolagao s 37 mandata, ali Gregorin se nalazio u emigraciji i sudjelovao je u radu Jugoslav. odbora, Grafenauer je bio na robiji, a Mandić i Povše su umrli početkom rata. Jugoslavenski klub je osnovan 29. V. 1917 na temelju zajednički izrađenog programa, poznatog kasnije pod imenom Majske deklaracije. Predsjednikom je bio izabran A. Korošec, a potpredsjednikom M. Laginja. Prvim odlučujućim organom kluba bila je parlamentarna komisija od deset članova, u kojoj su se nalazili J. Biankini, A. Dulibić, Fon, Fr. Janković, A. Korošec, J. E. Krek, M. Laginja, L. Pogačnik, O. Rybař i J. Smodlaka. U djelokrug Kluba ulazila su sva pitanja, koja se tiču narodnih interesa. Odluke su se donosile većinom od 2/3 članova. U gospodarskim i kulturnim pitanjima, koja nisu bila u vezi s nacionalnom politikom, zastupnici su mogli nastupati u smislu užeg programa svojih stranaka.

sve zemlje Monarhije, u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi, ujedine u »jedno samostalno, od svakog gospodstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj podlozi osnovano državno tijelo, pod žezlom Habsburško-lorenske dinastije.«² Program, koji je formulirao u deklaraciji, bio je nadahnut lojalnošću prema dinastiji, i kao takav nije bio nepovoljno primljen u okolini cara Karla. On je čak mogao caru i vladi korisno poslužiti kao dokaz, da Južni Slaveni ne teže da ostvare svoje nacionalne ideale van okvira Monarhije, kao što je to tvrdila jugoslavenska politička emigracija u državama Antante.

Ali je on ipak značio nešto gotovo revolucionarno za austrijske prilike. Udarao je na temelje, na kojima je Monarhija počivala poslije Nagodbe od 1867 i rušio dualizam, koji je osiguravao prevlast Nijemaca u austrijskoj poli Monarhije (Cislajtaciji), a Mađara u zemljama krune sv. Stjepana (Translajtaciji). Stoga je naišao na žestok otpor njemačkih i mađarskih vladajućih krugova, koji su nastojali da sačuvaju svoj privilegirani položaj i spriječe tako temeljitu reorganizaciju Monarhije, kakvu je tražio Jugoslavenski klub.

Međutim Jugoslavenski klub nije bio osamljen u toj borbi. Prilikom otvaranja parlamenta (Reichsrata) dali su slične izjave i zastupnički klubovi čeških, poljskih i ukrajinskih stranaka,³ tako da se Monarhija našla ne samo pred jugoslavenskim pitanjem, nego i pred pitanjem ostalih slavenskih naroda i uopće pred cijelim složenim kompleksom nacionalnog pitanja.

Položaj Austro-Ugarske bio je tada težak. Njena situacija na frontama nije doduše bila nepovoljna, ali nije davala niti nade u skoro pobjedu. Predviđalo se dug rat, a vladajući krugovi nisu vjerovali da će ga moći izdržati, jer je austrijska privreda bila iscrpljena, narod izmoren ratom, a po ulasku Sjedinjenih Država u rat rasle su i sumnje u mogućnost pobjede.

Osim toga, u Rusiji je izbila revolucija, koja je dovela do pada carizma. Događaji u Rusiji silno su utjecali na prilike u Austro-Ugarskoj; djelovali su kao opomena i prijatna. Morali su biti napušteni planovi o »Mitteleuropi« i ustavnoj reviziji u duhu pangermanskog programa njemačkih stranaka. Vlada je bila primorana da sazove parlament i ublaži mjere, koje su ograničavale građanske slobode, omogućujući tako oživljavanje političkog života.

Iz Rusije su se stale širiti ideje o miru bez aneksije i kontribucije i o pravu svakog naroda da sam odlučuje o svojoj sudbini. Pokrenule su se radne mase tražeći zaključenje mira i sve su se glasnije isticali zahtjevi za ukidanjem hegemonije Nijemaca i Mađara i pretvaranjem Monarhije u konfederaciju slobodnih i jednakopravnih naroda.

Izgubivši vjeru u pobjedu i zabrinuti razvojem raspoloženja u zemlji, Dvor i vlada su tražili izlaz iz teške situacije. S jedne strane su vodili tajne pregovore s francuskom i britanskom vladom, da utru put zaključenju općeg mira, a s druge su nastojali da umire mase. Neprestano su isticali svoje miroljubive

² Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Österreichischen Reichsrates im Jahre 1917, XXII Session, I, str. 34; F. Šišić, Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919, Zagreb, 1920, str. 94.

³ Deklaracija Českog svaza zahtijevala je ujedinjenje svih Čeha i Slovaka u jednu državu (Izjava Staněka, St. Prot. XXII/I, str. 34), deklaracija Ukrajinskog kluba ujedinjenje Lodomerije u posebnu ukrajinsku jedinieu s posebnim statutom (Izjava Petruševića, St. Prot. XXII/I, str. 36), a Poljski klub stvaranje potpuno slobodne poljske države (Izjava Lazarskog, St. Prot. XXII/I, str. 37)

težnje i spremnost da pristupe demokratizaciji zemlje i rješavanju nacionalnog pitanja. Vlada je čak favorizirala manifestacije socijaldemokratske stranke za mirom i pružala otvorenu pomoć pripremama za održavanje konferencije socijalističkih stranaka svih zemalja u Stockholmu, gdje se imalo diskutirati o uvjetima budućeg mira.

Jugoslavenski klub, kao i klubovi ostalih slavenskih stranaka u bečkom parlamentu, smatrao je, da je situacija povoljna za postavljanje nacionalnih zahtjeva pred vladu. U toj ga je vjeri podržavalo i držanje cara Karla, koji je često primao predsjednika Kluba Korošca i u svojim razgovorima pokazivao simpatije prema jugoslavenskim težnjama.⁴

Nade u skoro rješenje jugoslavenskog pitanja porasle su, kada je oštra opozicija slavenskih klubova dovela 21. VI. do pada Clam-Martincove vlade. Ta je vlada odbijala da ispravi krivice, koje su bile učinjene slavenskim narodima u toku rata, i nije pokazivala spremnost da krene novim putem. Naslanjala se na njemačke građanske stranke i nastojala da prijeđe preko deklaracija slavenskih klubova u parlamentu, što je došlo do izražaja u prijestolnom govoru i vladinoj deklaraciji. U rušenju te vlade odlučnu je ulogu odigrao baš Jugoslavenski klub.⁵

Pad Clam-Martincove vlade bio je doista shvaćen kao velika pobjeda politike Jugoslavenskog kluba. Glasilo Slovenske ljudske stranke u Klubu, »Slovenec«, pisalo je 22. VI. 1917: »Mi smo Jugoslaveni sada faktor, preko kojeg ne može više nitko prijeći.«

Nova činovnička vlada Ernsta von Seidlera, obrazovana 23. VI., predstavila se parlamentu kao nepolitička i provizorna. Njen je zadatak bio, da dovede do smirenja nacionalnih sukoba i pripremi teren za stvaranje reprezentativne vlade nacionalne koncentracije, koja će se moći naslanjati i na slavenske stranke.

Jugoslavenski klub je bio dobro raspoložen prema Seidlerovoj vladi i bio je spreman da s njome surađuje. To je pokazao 26. V. prilikom glasovanja u

⁴ »Kralj je rekao Korošcu, da je naša izjava od 30. V. učinila najbolji utisak. Tako je rekao Korošcu: Vaš govor bio je lijep.« (Arhiv Vj. Spinčića u Drž. arhivu NRH u Zagrebu, fasc. 36, Vladar-Korošec, 21. VI. 1917.)

»Predno smo oddali deklaraciju... nas pokliče cesar. Ker mu je mogoče bilo znano, kakega mišljenja so postali jugoslovanski poslanci, nas je pozval v Laxenburg, kjer nas je demokratično sprejel, kakor nismo bili navajeni od Franca Ferdinanda (treba da bude Franca Jozefa; op. D. Š.). Povedal nam je: »Kar imate na srcu, mi povejte, ali pišite; lahko pridete k meni kadarkoli hočete.« Veste da se je k cesarju težko prišlo. To se je sedaj spremenilo. Mi smo imeli odprta vrata v dvor. Lahko smo šli tja, ali pa smo se lahko pisмено obrnili do takratnega nositelja avstrijske kronke«. (Predavanje Korošca 16. X. 1924 u Ljubljanskem domu u Ljubljani, Tekst kod J. Sajca u Ljubljani.)

⁵ Korošec je bio primljen u audijenciju 21. VI. Car ga je pokušao nagovoriti da Klub podupre vladu i glasuje za budžetski provizorij, ali je Korošec oštro napao Clam-Martincova i odbio da ga u parlamentu podrži. Tražio je, da se obrazuje nova vlada, koja će biti tako sastavljena, da u njoj dođe do izražaja jednakopravnost svih austrijskih naroda. Korošec je rekao caru, da bi Klub glasao za provizorij i ratne kredite nekoj drugoj vladi, ali Clam-Martincova ne. Car je izrazio želju, da Južni Slaveni imaju u novoj vladi ministarstvo poljoprivrede. Odmah po Korošćevoj audijenciji došlo je do ostavke vlade. (Spinčićev arhiv, fasc. 36, bilješka 21.VI. 1917.)

parlamentu za budžetski provizorij.⁶ Objašnjavajući u parlamentu zašto Klub glasuje za provizorij, Korošec je rekao, da je unutrašnji položaj Monarhije sada potpuno izmijenjen i da Klub svojim glasovanjem želi svom narodu pokazati, da nije izgubio nade u poboljšanje prilika.⁷ A »Slovenec« je komentirao 26. VI.: »Ako vlada zaista želi ostvariti naš program, neka zna, da smo spremni na suradnju, kako bi postigli svoj cilj.«

Kao dobar znak da vlada misli krenuti novim putem i raditi na stvaranju povoljne atmosfere za sporazum sa slavenskim narodima, bila je protumačena amnestija političkih krivica, uključivši veleizdaje, koja je objavljena 2. VII. Njome se okoristilo mnogo jugoslavenskih političkih radnika.⁸ Vlada je počela vršiti pripreme i za ustavnu reformu. Obrazovan je ustavni pododbor, koji je imao izraditi prijedloge za tu reformu, ograničujući se na austrijsku polu Monarhije. U njemu je trebalo utrti put postizavanju kompromisa između vlade i slavenskih stranaka.

Jugoslavenski klub je pristao da surađuje u pododboru, iako njegova kompetencija nije prelazila granice austrijske pole Monarhije. U njemu su njegovi predstavnici isticali kao neodstupni zahtjev potrebu reforme u cijeloj Monarhiji, dakle rušenje dualizma, ali sama činjenica, da sjede u odboru koji može davati prijedloge isključivo za Cislajtaniju, ostavljala je utisak, da je Klub spreman za nagađanje s vladom i na osnovu umjerenijih zahtjeva od Majske deklaracije. Jugoslavenski se klub svojom politikom suradnje odvojio od Češkog svaza i Ukrajinske parlamentarne unije, koji su glasovali protiv budžetskog provizorija i kolebali se, da li da uđu u ustavni pododbor.

Český svaz se isprva bio odlučio na sudjelovanje u radu pododбора, ali je to dovelo do oštrog spora između čeških stranaka, te je stoga sazvan Národní Výbor, da donese konačnu odluku. Na njegovo savjetovanje pozvani su i predstavnici Jugoslavenskog kluba Krek i Korošec.

Međutim, prilikom njihova dolaska u Prag 25. VII. došlo je do incidenta. Jedan dio češke štampe, na čelu s organom agraraca »Večer«, napao je predstavnike Jugoslavenskog kluba kao vladine agente, koji su poslani u Prag da nagovore češke stranke na sudjelovanje u ustavnom pododboru. Duboko

⁶ U Klubu je 24. VI. bila oštra diskusija o tome, da li da se glasuje za budžetski provizorij i ratne kredite, koje je Seidlerova vlada tražila. Klub je nakon obećanja, koje je Korošec dao caru, bio u nekoj moralnoj obavezi prema njemu da glasuje. Protiv glasovanja su se izjasnili Hladnik, Benkovič, Roškar i Spinčić, tvrdeći da nema nikakvih garancija da će Seidlerova vlada izmijeniti svoje držanje prema Majske deklaraciji i da se narod ne bi složio s takvom odlukom Kluba. Korošec je objašnjavao, da se sada može »klevetnicima« pokazati, da je Klub za dinastiju i Monarhiju, i predložio, da se glasuje, s tim, da se ponovo istaknu zahtjevi Kluba. Krek je rekao, da opći obziri govore za glasovanje, da treba reći, da je Klub spreman surađivati na preobrazbi Monarhije i da se od vlade očekuje rješenje jugoslavenskog pitanja. Sušteršič je rekao, da bi bilo teško glasovati protiv s obzirom na cara, ali da se glasuje za provizorni budžet samo za 2 do 3 mjeseca. Čingrija je isto tako objasnio da bi s obzirom na cara bilo teško glasovati protiv; a ako većina ne glasuje, dolazi se u »ex lex«, što bi značilo nazadovati. Laginja se složio s Čingrijom i rekao, da će Klub sada posljednji put glasovati za budžet, ako se nepravde ne odstrane. (Spinčićev arhiv, fasc. 36)

⁷ Sten. Prot. XXII/1, str. 447-448.

⁸ Između ostalih bio je pušteni na slobodu i G. Žerjav, koji je kasnije postao sekretarom Jugoslavenskog kluba.

uvrijeđeni, Krek i Korošac su napustili Prag.⁹ Národní Výbor je nakon toga donio odluku, da ne prihvati poziv za ustavni pododbor, dajući na znanje, da nikako ne odustaje od svog uvjeta da se Majska deklaracija uzme kao baza za pregovore s vladom o reformi države. Stav je čeških stranaka bio opravdan, jer Seidlerova vlada, u kojoj je dominirala ličnost ministra vanjskih poslova O. grofa Czernina, nije skrivala da u svom popuštanju ne misli poći daleko.

Kad je poljski zastupnik I. Daszynski 26. VI. uputio u parlamentu vladi pitanje o navodnim mirovnim pregovorima i tom prilikom tvrdio, da je vlada u svojim dosadašnjim izjavama izrazila sklonost da zaključi mir bez aneksije i ratne odštete na bazi samoodređenja naroda, Seidler je 27. VI. odrešito izjavio, da je pretpostavka Daszynskog pogrešna.¹⁰ Kasnije objašnjenje vladina gledanja na pravo samoodređenja naroda, objavljeno u organu ministarstva vanjskih poslova »Fremdenblattu« 29. VI., preciziralo je ovu izjavu u tom smislu, da isticanjem tog prava Antanta nastoji da se miješa u unutrašnje poslove Monarhije i svakom narodu Austro-Ugarske prizna pravo da odluči, kojoj će državi pripasti. Ovo, prema vladinu mišljenju, vodi izigravanju jednog naroda Monarhije protiv drugoga i dislociranju Monarhije, te se vlada s takvim tumačenjem prava samoodređenja ne može složiti.¹¹ Czernin je u pravu samoodređenja naroda gledao najopasniju ideju za kompaktnost Monarhije i vlada se odmah ogradila od težnji, da se ono prizna austrijskim narodima.

Jugoslavenski klub, za razliku od češkog i ukrajinskog, nije još u to vrijeme temeljio svoje zahtjeve na tom načelu. Majska deklaracija se pozivala samo na načelo narodnosti i hrvatsko državno pravo, i Klub nije tada još mislio da bi za ostvarenje jugoslavenskoga nacionalnog ideala bilo potrebno pokrenuti mase. Deklaracija se, prema njegovu mišljenju, mogla provesti u život u suradnji i sporazumu s vladajućim strankama ili carevom intervencijom. Zbog toga je i bio u prvo vrijeme sklon da čak učestvuje u vladi, ako bi njezina zadaća bila da izvrši pripreme za reorganizaciju Monarhije.¹²

Ali Seidler nije usvajao Majsku deklaraciju i u svojim ponudama nije išao dalje od nacionalnih autonomija u okviru krunskih zemalja, ne dirajući dakako u zemlje krune sv. Stjepana.¹³

Jugoslavenski klub je napokon uvidio, da dosadašnjom taktikom ne će postići cilja. Praški incident je djelovao na njegovo držanje. Za vrijeme svog boravka u Pragu, Krek i Korošec su se uvjerali, da je češki narod antiaustrijski

⁹ Član Mafije J. H a j š m a n, Mafie v rozmachu, Prag 1934, str. 114-123, opisuje pozadinu tog incidenta i posljedice, koje je imao. O tome piše također Jugoslaviku s Borba Slovenaca za Jugoslaviju, Beograd 1934, str. 44.

¹⁰ Sten. Prot. XXII/I, str. 526.

¹¹ B. A u e r b a c h, L' Autriche et la Hongrie pendant la guerre, Paris 1925.

¹² Korošec opisuje u citiranom predavanju, kako se Krek oduševio carevim prijedlogom, da Slovenci dobiju ministarstvo poljoprivrede. U audijenciji kod cara 28. VI. zastupnik Pogačnik se zauzimao za formiranje ministarstva, u kojem bi bili predstavljeni svi narodi Austrije. Krek je na sjednici Kluba istog dana zastupao mišljenje, da treba raditi »za pravi kabinet, gdje bi se vidjelo, da su Nijemci samo narod, a ne država. Raditi na to sa Česima, Rusinima i Poljacima i stupiti s njima u doticaj.« (Spinčićev arhiv, fasc. 36, zabilješka 28. VI. 1917)

¹³ »Nudalo se narodnosne ministre, uz resortne. Prvih 14 drugih 10. Nije se prihvatilo. Predlagalo se nekakvo Drž. vijeće izvan parlamenta. Nije se pristalo. Seidler konačno, oko 15. VII., došao sa narodnom autonomijom. Ni to ne zadovoljava. Hoćemo državu.« (Spinčićeva zabilješka bez datuma; Spinčićev arhiv, notes 22)

ski raspoložen i da je protivan da se pregovara s vladom ispod zahtjeva, postavljenih u majskim deklaracijama.¹⁴ Osim toga, u to je vrijeme bila u štampi objavljena Krfska deklaracija, koja je predviđala osnivanje zajedničke kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na cijelom nacionalnom teritoriju pod dinastijom Karađorđevića. Jugoslavenskom klubu je postalo jasno, da ga politika suradnje s vladom izolira od čeških stranaka i kompromitira pred širokim masama, kod kojih je raslo antiaustrijsko raspoloženje.

Jugoslavenski klub je odbio vladinu ponudu. U komunikaciju, koji je objavljen nakon njegova sastanka 8. VIII., kaže se, da bi Jugoslavenski klub mogao podupirati samo takav parlamentarni kabinet, koji bi prihvatio Majsku deklaraciju, da obrazovanje narodne autonomije u okviru zemaljskih granica ne odgovara gledištu Jugoslavena i da apsolutistički režim u Bosni i Hercegovini i sistem tuđinske vlade i narodnog tlačenja, koji još uvijek traje, stvara nepremostive zapreke za sudjelovanje Jugoslavena u vladinoj većini.¹⁵

Praški incident nije doveo do rascjepa između Jugoslavenskog kluba i Češkog svaza, kao što su to očekivali vladini krugovi. Odnosi između čeških i jugoslavenskih stranaka bili su doskora raščišćeni, a to je ponovo omogućilo njihovo zajedničko istupanje.

Seidler je, prema tome, propao sa svojim nastojanjem da formira vladu nacionalne unije austrijskih naroda. Kako su zastupnički klubovi svih slavenskih stranaka odbili da ga podrže, on je 31. VIII. morao sastaviti svoju »definitivnu« vladu samo od viših činovnika raznih austrijskih naroda, koja nije imala predstavnički karakter. Od Slovenaca je u vladu ušao Ivan Žolger kao ministar bez lisnice; on je bio čak imenovan i u krunski savjet.

II.

Jugoslavenski klub je odmah istupio protiv nove vlade. Dao je na znanje, da Žolger ne predstavlja nijednu slovensku stranku niti Klub, i da usvajanje Majske deklaracije predstavlja neodstupni uvjet za suradnju s vladom.

Prešavši u opoziciju, Klub je nastojao da dobije širu podršku, pa je pokušao da za program Majske deklaracije pridobije hrvatske i srpske stranke u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini. U tom je cilju Korošec krenuo u Zagreb i Sarajevo.

U Hrvatskoj je bila na vlasti Hrvatsko-srpska koalicija, koja je u Saboru raspolagala većinom mandata. Ona se cijelo vrijeme rata ograničavala u svojoj politici na čuvanje hrvatske autonomije i pred odlučujućim faktorima Monarhije iznijela je samo zahtjev: pripojenje Dalmacije Hrvatskoj, koji je poduprla i mađarska vlada. Doduše i Koalicija je 1. III. 1917. u adresi kralju, izrazila želju Sabora za narodnim ujedinjenjem, ali se njome nije udaralo na dualizam, već se implicite priznavalo, da se narodni zahtjevi mogu zadovoljiti i u okviru postojećeg dualizma i ugarsko-hrvatske nagodbe. Koalicija se prema Majskoj deklaraciji držala rezervirano: nije je kritizirala, ali nije niti davala ikakva znaka da njezin program odobrava. Svoje je stanovište opravdavala bojazni, da bi usvajanje Majske deklaracije s njezine strane dovelo do ukidanja ustav-

¹⁴ Hajšman, o. c., str. 120—121.

¹⁵ Slovenec, 8. VIII. 1917.

nosti, uvođenja policijskog režima i dolaska frankovaca na vlast. Bila je za politiku čekanja, dok rat ne uđe u konačnu fazu, i protiv rješavanja jugoslavenskog pitanja prije zaključenja mira. Za Majsku se deklaraciju nije izjasnila niti Radićeva seljačka pučka stranka niti Čista stranka prava (frankovci).

U Hrvatskoj je Majsku deklaraciju usvojila samo Starčevićeva stranka prava (milinovci). Ona ju je 5. VI., posebnom izjavom u Saboru, pozdravila i pozvala sve hrvatske stranke, da se ujedine u radu »za velike ideale narodne slobode i ujedinjenja«. U istoj izjavi apelirala je na Srbe, da zajedno s Hrvatima i Slovencima »porade za sjedinjenje svega slavenskoga juga monarhije Habsburga u posebno državno tijelo na osnovu narodnoga načela i historijskoga državnoga prava kraljevine Hrvatske.«¹⁶ Stranka je početkom septembra počela izdavati vlastite novine »Hrvatska država«.

Iz pisanja tog lista vidi se, kako je tada Starčevićeva stranka prava gledala na Majsku deklaraciju. »Hrvatska država« pisala je 4. IX. 1917., da ta deklaracija ima isti konačni cilj kao i stranka prava, tj. »uspostavu starodrevne hrvatske narodne države na teritoriju od Soče do Beljaka, pa sve tamo do Drine i Zemuna na istoku«. U istom je članku istakla, da »jugoslavenstvo kao politički pojam ne znači ništa, kao politička misao nije ništa ili bolje rekavši: jugoslavenstvo, Jugoslavija, jugoslavenski nacionalizam kao politički pojam, kao politička olinja jest san, tlapnja, utvara, fantom« i zaključila: »Kad je dakle govor o politici jugoslavenskoj, onda to ne može da bude drugo nego politika hrvatska, a Jugoslavija nije ništa drugo nego Hrvatska, u kojoj imade biti ravnopravan svaki sin našeg naroda, nazivao se on sam Hrvat ili Slovenac ili Srbin.«

Majsku deklaraciju i izjavu Starčevićeve stranke prava u Saboru prihvatila je grupa klerikalaca i svećenika s nadbiskupom A. Bauerom i biskupom A. Mahničem na posebnoj konferenciji, koja je održana u Zagrebu radi osnivanja »Novina«.¹⁷

U Bosni i Hercegovini izjasnili su se za Majsku deklaraciju samo neki hrvatski prvaci. Jedna grupa Hrvata u Sarajevu izjavila se 3. IX. solidarnom s deklaracijom »za sjedinjenje svih Slovenaca, Hrvata i Srba«.¹⁸ Međutim, iz redova bosanskih Hrvata izašao je i prijedlog, koji je išao za tim da hrvatske težnje pomiri s dualizmom. Josip Pilar je 16. VIII. 1917 predao caru memorandum, u kojem predlaže, da se u jedno jedinstveno tijelo ujedine samo Trojedna Kraljevina (Hrvatska, Slavonija i Dalmacija) i Bosna i Hercegovina, a po mogućnosti i istarski otoci Krk, Cres i Lošinj. Pilar je izražavao kao želju i pripojenje Istre i Kranjske Hrvatskoj, ali to nije isticao kao neophodno za uređenje hrvatskog pitanja. Prema njegovu planu, Hrvatska bi imala sličan položaj kao i Bosna i Hercegovina, tako da bi bila u kondominiju Beča i Budimpešte.¹⁹

¹⁶ Stenografski zapisnici Sabora Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije V, str. 16—17; Šišić, o. c., str. 94—96.

¹⁷ »Ljudi što su me vidjeli 7., 8. i 9. (VII.) u Zagrebu svi su mi se naradovali radi postupaka i rada našega kluba u Beču ... Konferencija radi »Novina«, za kakvih 50 (nečitko), med njima Bauer, Mahnić, odobrila je našu rezoluciju od 30.V. i analognu izjavu Pavelićevu u hrv. asboru.« (Spinčićev arhiv, notes 22)

¹⁸ Hrvatska država 6. IX. 1917.

¹⁹ Obzor 11. XI. 1917.

Korošec je na svom putu doduše pobudio interesiranje za politiku Jugoslavenskog kluba, ali još uvijek nije bio pripremljen teren da se oko deklaracije okupi većina hrvatskih i srpskih stranaka. Majska deklaracija nije naišla na veći odjek među Hrvatima, iako se pozivala na hrvatsko državno pravo, a u srpskim su se redovima odnosili prema njoj čak i s nepovjerenjem. Jugoslavenski klub nije stekao ugled svojom oportunističkom politikom i s mnogih strana mu se predbacivala kolebljivost u odnosu prema vladi.

Situacija u samom krilu kluba nije zaista bila sasvim jasna. U njemu su se susretala različita shvaćanja i sukobljavale suprotne težnje. Do prvih neslaganja došlo je već 24. VI., kada je bilo raspravljeno pitanje, da li treba glasovati za provizorni budžet, koji je tražila Seidlerova vlada. Četiri člana izjasnila su se protiv, a kad je većina, iako nerado, zaključila da je oportuno glasovati, A. Tresić-Pavičić je istupio iz Kluba.

Još veća razmimoilaženja ispoljila su se nakon vijesti da su se srpska vlada i Jugoslavenski odbor sporazumjeli o stvaranju zajedničke države. Glavni slovenski listovi su osporavali vrijednost te deklaracije i poricali pravo Jugoslavenskom odboru da govori u ime Slovenaca, Hrvata i Srba u Monarhiji, ali u odbijanju te deklaracije nisu bili naročito odlučni. Uglavnom su tu priliku upotrebili da istaknu hitnost rješenja jugoslavenskog pitanja u okviru Monarhije, kako bi se izbjeglo njegovo rješavanje od faktora izvan i proti Monarhije. Jugoslavenski klub pak nije Trumbića dezavuirao nijednom izjavom niti je Krfsku deklaraciju osudio.

S takvim držanjem Kluba nije se slagao Šušteršič, predsjednik Slovenske ljudske stranke. On je bio jedan od inicijatora Majske deklaracije, ali je u njoj gledao samo novo izdanje trijalističkog programa, koji je 1909. formulirao u svom memorandumu nasljedniku prijestolja Franji Ferdinandu.²⁰ On je bio uvjereni pobornik austrijskog rješenja jugoslavenskog pitanja, tj. ujedinjenja Slovenaca, Hrvata i Srba pod Habsburškom dinastijom i hrvatsko-slovenskim, katoličkim vodstvom. Zanosio se i mogućnošću priključenja Srbije i Crne Gore jugoslavenskoj državi. Program Majske deklaracije bio je za njega samo krajnji cilj kome treba težiti, pa je bio spreman na kompromise i na etapno rješavanje jugoslavenskog pitanja.

Šušteršič, koji je bio i zemaljski poglavar Kranjske, nalazio se na čelu »starih« u svojoj stranci. Protiv njega se dizala jaka opozicija »mladih«, koje su vodili Krek i Korošec. U prvo se vrijeme borba između mladih i starih vodila na užoj platformi stranačkih neslaganja, dosta obojenih i ličnim razmiricama; u pogledu gledanja na jugoslavensko pitanje nije između njih bilo razlika, jer su Krek i Korošec dugo ispovijedali iste ideje kao Šušteršič. No postepeno su se sve više udaljavali od Šušteršičeva shvaćanja.

Do otvorenog sukoba došlo je na sastanku vodstva stranke sredinom septembra 1917. Šušteršič je 18. IX. oštro osudio Krfski pakt, istakavši, da je zaključen od neovlaštenih predstavnika austrijskih Jugoslavena i da je nerealan, jer ga je moguće ostvariti jedino, ako Austro-Ugarska bude potpuno poražena u ratu, što je, prema njegovu mišljenju, apsolutno nemoguće. On je rekao, da je politika Majske deklaracije pravilna i potrebna, ali je kategorički zahtije-

²⁰ I. Šušteršič, Moj odgovor, Ljubljana 1922, str. 63—64.

vao, da se otvoreno iznese maksimalni program »naglašavajući, da ga želimo provesti jedino pod Habsburško-lorenskim žezlom.²¹

I u redovima Slovenske narodne napredne stranke (liberalne) nije postojalo jedinstveno gledanje na jugoslavensko pitanje. Stari, na čelu s načelnikom Ljubljane I. Tavčarom bili su vrlo bliski Šušteršičevu gledanju na Majsku deklaraciju, dok su se mladi, »preporodovci«, pod vodstvom G. Žerjava, koji je bio pušten na slobodu nakon amnestije, sve odlučnije orijentirali prema kidanju svih veza s Monarhijom i ujedinjenju Južnih Slavena pod vodstvom Srbije na osnovu jugoslavenske nacionalne misli.

Hrvatski zastupnici, organizirani u Jugoslavenskom klubu, imali su uglavnom isto gledanje na jugoslavensko pitanje. Većina je Majsku deklaraciju smatrala izrazom programa Stranke prava i u budućoj državi Slovenaca, Hrvata i Srba vidjela pobjedu hrvatske državne misli. Ali, dakako, postojala je razlika u shvaćanjima Laginje, koji je poslije smrti Mile Starčevića bio izabran za predsjednika stranke i stajao čvrsto na hrvatskom državnom programu, i nekih drugih hrvatskih zastupnika, koji su se postepeno približavali programu ujedinjenja Južnih Slavena oko Srbije. Razumije se, da su u tom smislu bili orijentirani i srpski zastupnici iz Dalmacije.

Tako su se u Jugoslavenskom klubu susretale koncepcije o rješenju jugoslavenskog pitanja u okviru Monarhije pod slovensko-hrvatskim vodstvom i Zagrebom kao središtem s koncepcijama ujedinjenja Južnih Slavena oko Srbije i Beograda kao centra. Prva koncepcija se osnivala na pretpostavci, da će Centralne sile pobijediti ili da će barem doći do kompromisnog mira, u kom bi se slučaju Austro-Ugarska imala pod pritiskom Antante reorganizirati u konfederaciju nezavisnih naroda, vezanih jedino dinastijom; druga je koncepcija crpila svoje argumente iz vjere, da će Centralne sile biti poražene i da će Saveznici diktirati mir. Ovo se drugo rješenje nije u to vrijeme uzimalo u obzir kao osnova za određenu političku akciju. Većina zastupnika u Klubu smatrala je, da je dovoljno što za tu kombinaciju radi u izozemstvu Jugoslavenski odbor i da se Klub može ograničiti na borbu za reorganizaciju Monarhije i za stvaranje jugoslavenske države u okviru njenih granica. To je u praksi značilo, da Klub nije nikako *htio pobuditi sumnje u svoju lojalnost caru*, od koga je tražio da svojom intervencijom omogući ostvarenje programa Majske deklaracije. Klub je istupao kao pobornik ideje obnovljene Monarhije, u kojoj bi Južni Slaveni bili nezavisni i vezani s drugim narodima samo dinastijom. Kroz izjave svojih članova objašnjavao je, da je u interesu dinastije i Monarhije, da se usvoje zahtjevi izneseni u majskim deklaracijama, jer inače prijeti opasnost da se Monarhija raspadne. Vodio je borbu protiv vlade i njemačkih građanskih stranaka, ne oslanjajući se samo na pravo jugoslavenskih naroda na vlastitu državu, nego i na misao preporođene Habsburške monarhije.

Drugačije stanovište prema Majskoj deklaraciji i jugoslavenskom pitanju uopće zauzele su socijaldemokratske stranke.

Jugoslavenska socijaldemokratska stranka odbila je da prihvati Majsku deklaraciju. Ona je u to vrijeme svoju glavnu brigu posvećivala kampanji za mir, kao i druge socijalističke stranke u Monarhiji, a s obzirom na rješenje

²¹ Slovenec 22. IX. 1917

jugoslavenskog pitanja stajala je još uvijek na stanovištu nacionalnih autonomija, u duhu Rennerove koncepcije. Jedan od prvaka slovenskih socijaldemokrata, H. Tuma, tvrdio je, da su Majske deklaracije inspirirali službeni krugovi u Beču, kako bi njome parirali namjeravanu akciju Antante u pogledu jugoslavenskog pitanja.²² On je izradio memorandum jugoslavenske socijaldemokratske stranke za međunarodnu socijalističku konferenciju, koja se imala održati u Stockholmu, i u njemu se ograničio na to da zahtijeva nacionalnu autonomiju u okviru reorganizirane Austrije.²³

Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slovenije te Bosne i Hercegovine zauzele su protivno stanovište prema nacionalnom pitanju. Memorandum, koji su delegati tih stranaka, M. Radošević i F. Markić, podnijeli skandinavskom odboru za Stockholmsku konferenciju 10. VIII. 1917, zahtijeva, da se jugoslavenskom narodu odobri pravo na nezavisnu i suverenu državu sa svim pravima koja joj pripadaju, i predviđa, da se ta država kasnije pridruži federaciji balkanskih republika.²⁴

III.

Za sve vrijeme, dok je pregovarao s vladom, Jugoslavenski klub je ograničavao svoju aktivnost na kuloarsku politiku i uže sastanke sa stranačkim prvacima. Tek nakon prelaska u opoziciju počelo se pomišljati na to da se narodne mase pokrenu i od njih zatraži potpora.

Početak kampanje je označila konferencija slovenskih građanskih stranaka i crkvenih dostojanstvenika, održana u Ljubljani sredinom septembra 1917. Inicijativu je dao ljubljanski biskup B. Jeglič, koji je želio da njemačkim strankama izbije iz ruku argument, prema kojemu se iza politike Majske deklaracije kriju antiaustrijske i antidinastičke tendencije.²⁵

Ovaj je pozvao predstavnike svih slovenskih stranaka, da se u posebnoj izjavi izjasne za Majske deklaracije. Sve su se stranke osim socijaldemokratske odazvale i na posebnom sastanku u Ljubljani 15. IX. donijele rezoluciju, u kojoj se deklaracija usvaja i uz to apelira na cara, da se što prije ostvari ujedinjenje Slovenaca, Hrvata i Srba u Monarhiji i pozdravlja mirovni program pape Benedikta XV.

Jegličeva odluka da se zauzme za Majske deklaracije bila je u prvo vrijeme važna za kampanju, koja se povela u narodu, jer se na čelo kampanje stavilo svećenstvo, sa svim autoritetom, koje je uživalo u slovenskim selima. Sadržaj kampanji dala je baš ljubljanska deklaracija, tj. isticanje lojalnosti prema dinastiji i podržavanje katoličke akcije za mir, koja se povela u svijetu nakon papine mirovne note od 2. VIII. Stoga je kampanja za Majske deklaracije nosila na početku dosta izrazit austrijski i katolički pečat, što je omogućavalo da se vodi bez većih smetnja od strane vlasti. Međutim, pod plaštem

²² H. Tuma, Jugoslovanska deklaracija, Naprej 1917, br. 120—127.

²³ Isti, Iz mojega življenja, Ljubljana 1937, str. 450—453.

²⁴ Memorandum addressed by the Yugoslav Socialists to the International Socialist Peace Conference in Stockholm; V. Korać, Povjest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1929, str. 243—245.

²⁵ Biskup Jeglič to izričito kaže u pismu svećenicima, objavljenom u januaru 1918 u »Škofijskom listu« (Slovenec, 14. I. 1918)

dinastičke vjernosti širile su se — protivno željama inicijatora — i ideje, koje su na prvo mjesto stavljale ujedinjenje Južnih Slavena u jednu državu bez obzira na sve okvire, i razvijao se pokret, kome oštrica nije bila uperena samo protiv hegemonije Nijemaca i Mađara, nego i protiv Monarhije.²⁶

Seidlerova se vlada nije dala uplašiti opozicijom koju je protiv nje vodio Jugoslavenski klub u sve tješnjoj suradnji s Češkim svazom i Ukrajinskom parlamentarnom unijom. Ona je uspjela predobiti poljske stranke obećanjem, da će se zauzeti za stvaranje potpuno nezavisne poljske države i tako je učvrstila svoj položaj u parlamentu. Na otpor prema jugoslavenskim i češkim zahtjevima tjerala ju je i mađarska vlada, koja je počela prigovarati zbog toleriranja antidualističke kampanje u parlamentu i zahtijevati, da se takvi istupi kažnjavaju. Seidler je te zahtjeve doduše odbio, ali je rado obećao, da ne će pristati na ustavnu reformu, koja bi dirala u dualizam ili integritet zemalja krune sv. Stjepana.²⁷ U tom je smislu dao i izjavu pred parlamentom 25. IX; rekao je, da vlada pomišlja na reformu državnog ustava, ali će se ona osnivati na načelu temeljnih državnih zakona, tj. dualizma i na osnovi narodne autonomije uz očuvanje državnog jedinstva.²⁸ Isto je 29. IX. izjavio i Korošcu, odbivši da prihvati Majsku deklaraciju i da ide dalje od obećanja autonomije.²⁹

Nepopustljivost vlade i sve šira podrška, na koju je u narodu nailazio, navodila je Jugoslavenski klub da u svojim izjavama ispoljava sve radikalnija gledanja. U izjavama njegovih prvaka i u pisanju slovenske štampe sve se upornije isticalo, da je Majska deklaracija minimum jugoslavenskih nacionalnih zahtjeva, i prijetilo se, da će jugoslavensko pitanje, ukoliko se pravodobno ne riješi u okviru Monarhije, postati međunarodnim.

Prilikom diskusije u parlamentu o budžetskom provizoriju, Korošec je 19. X. izjavio, da Jugoslavenski klub ne će glasovati za provizorij, jer želi izraziti nepovjerenje vladi. Prigovorio je, da ona nije svjesna važnosti, koju ima konsolidacija jugoslavenstva kao čuvara položaja Monarhije kao velesile na Jadranu i Balkanu, i da se prema jugoslavenskom pitanju ne odnosi samo pasivno, nego upravo neprijateljski. »Rješenje jugoslavenskog pitanja, — rekao je — postalo je zbog historijskih okolnosti neizbježivom potrebom. Ali ako se ovo rješenje od strane nadležnih faktora ne pripremi u pravo vrijeme, onda će ga uzeti u svoje ruke forum van Monarhije, što ne može biti niti u interesu Monarhije niti uzvišenoga vladarskog doma.«³⁰

Međutim, vladu nije mnogo zabrinjavala opozicija u parlamentu, koja više nije mogla ugroziti njezin položaj. Ona je preboljela krizu malodušnosti, a poslije neuspjeha tajnih pregovora s francuskom i britanskom vladom, čvršće se oslonila na Njemačku, koja joj je pružila vojnu pomoć, da dobro pripremi ofenzivu protiv Italije.

²⁶ »Ali smo mogli takrat slutiti, da bo deklaracija dala tak pogon jugoslovanske-mu gibanju? Odkrito lahko rečem, da tega nismo slutili, niti da tega nihče ni nameraval, da bi bila to formula s katero bi širili agitacijo za Jugoslavijo. To je prišlo med ljudstvo, in narod je to zgrabil kot formulo, ki je sme širiti.« (A. Korošec, cit. predavanje).

²⁷ Auerbach. o. c., str. 377—382.

²⁸ Sten. Prot. XXII II, str. 1178.

²⁹ Spinčičev arhiv, fasc. 36, zab. 29. IX. 1917.

³⁰ Sten. Prot. XXII II, str. 1654.

Krajem oktobra je austrijska vojska iznijela veliku pobjedu nad talijanskom vojskom kod Kobarida i u roku od nekoliko dana našla se duboko u talijanskom teritoriju. Vlada je očekivala, da će ta pobjeda ojačati austrijsku ideju u narodnim masama i da će ostaviti naročit utisak na Južne Slavene, koji su znali za imperijalističke težnje Italije. I zaista, u redovima jugoslavenskih političara osjetilo se nešto kolebanje.

Slovenska štampa je povelala propagandu za Benešku Sloveniju, a »Slovenec« je upućivao apele odlučujućim faktorima Monarhije, da iskoriste pobjedu nad talijanskom vojskom, kako bi se izvršilo ujedinjenje svih slovenskih krajeva u jugoslavenskoj državi. »Jugoslavenski je teritorij ujedinjen, — pisao je 7. XI. — Očekujemo riječ našeg presvijetlog vladara Karla jugoslavenskom narodu. Neka Nj. V. Karlo I. blagoizvoli svojom rječju poduprijeti deklaraciju naših zastupnika u parlamentu. Vladi i državnica poručujemo: oduzmete neprijateljima oružje iz ruku, ako zaista želite mir! Zadovoljite pravovremeno svoje narode, a preko njihova zadovoljstva ne mogu prijeći ciljevi Antante. Kucnuo je najpovoljniji trenutak za proklamaciju jugoslavenskom narodu.«

U krilu Kluba počele su se javljati i sumnje u ispravnost dotadašnje taktike prema vladi. Neki članovi su bili uzbuđeni netočnim vijestima, da Hrvatsko-srpska koalicija pregovara s kršćansko-socijalnom strankom u Beču o rješavanju jugoslavenskog pitanja na podlozi ujedinjenja Dalmacije i Bosne i Hercegovine s Hrvatskom. O tom se pitanju vrlo ozbiljno raspravljalo na sjednici Kluba 7. i 9. XI., te je odlučeno, da se vodstvu Koalicije uputi pitanje, pregovara li zaista s kršćanskim socijalima i da li bi pristalo na rješavanje jugoslavenskog pitanja i bez ujedinjenja Slovenije i Istre s ostalim jugoslavenskim krajevima. »Ako bi Hrvatsko-srpska koalicija odgovorila da je zadovoljna s manjim — rekao je tom prilikom Rybař — onda ćemo razgovarati o taktici.«³¹

IV.

Uto su stigle vijesti, da je u Rusiji izbila nova revolucija i da su boljševici preuzeli vlast, a nekoliko dana kasnije, da je nova vlada uputila svima zaraćenim državama i narodima poziv, da pristupe pregovorima za zaključenje općeg mira »bez aneksije i ratne odštete«

U austrijskoj štampi bio je objavljen sovjetski »dekret o miru« od 8. XI. znatno osakaćen. U njemu je, između ostalog, izostavljen pasus, u kojem se objašnjava, što Sovjeti misle pod aneksijom tuđih teritorija. U dekretu se, naime, kaže, da je aneksija »svako priključenje jednog malog ili slabog naroda većem ili jačem narodu bez točno, jasno i dobrovoljno izraženog pristanka i želje tog naroda, bez obzira na to, kada je to nasilno priključenje izvršeno.«³² Austrijskoj je vladi bilo jasno, da se Monarhija pogađa time u njenim najosjetljivijim točkama.

Vijesti o događajima u Rusiji, kolikogod bile podvrgnute cenzuri, imale su odmah jak odjek u Monarhiji, gdje je stanje, usprkos pobjedi nad Italijom, bilo vrlo teško. Snabdijevanje stanovništva bilo je neredovno i svedeno na minimum, a u nekim krajevima, kao u Istri i Dalmaciji, zavladao je glad. Izmo-

³¹ Spinčićev arhiv, fasc. 36.

³² V. I. Lenjin, Sočinenija 26, Moskva 1949, str. 217—221.

ren od ratnih stradanja, narod se uhvatio za sovjetski proglas kao za slamku spasa. Manifestacije radnika za mir ionako su se vrlo razmahale, a sada su se s težnjom za mir spajale i nade u propast cijelog sistema socijalnog i nacionalnog tlačenja i u stvaranje novog, pravednijeg svijeta.

Centralne su sile vidjele, kakva im opasnost prijeti od boljševika, ali zbog raspoloženja u narodu nisu smjele preuzeti odgovornost za eventualni neuspjeh sovjetskih mirovnih ponuda. Nadale su se, da će mir s Rusijom osloboditi istočnu frontu i omogućiti uspješnu ofenzivu na zapadu. Austrijska je vlada mislila, da će se tada moći napokon zaključiti kompromisni mir, makar i s nekim teritorijalnim gubicima.³³ A dotle, mislila je, može se odupirati zahtjevu za reformama i odlagati rješenje nacionalnog pitanja.

Sovjetska vlada je 26. XI. zatražila primirje i austrijska i njemačka vlada su udovoljile njenom traženju. Odmah nakon toga, 27. XI., sovjetska se vlada obratila svim vladama s molbom, da odgovore, jesu li spremne pristupiti pregovorima o bezodvlačnom primirju i općem miru. U svom je radiogramu tražila, da se mir zaključi bez aneksije i ratne odštete, uz garanciju prava samoodređenja za sve narode, i tim povodom spomenula, da su Centralne sile na to već pristale. One su zaista bile izvijestile sovjetsku vladu, da prihvaćaju njene smjernice za zaključenje općeg mira, dajući tako lažan utisak, kao da usvajaju i načelo samoodređenja naroda.

Kakav je bio stvarni stav austrijske vlade, vidjelo se odmah po tome što je ruski radiogram o ponudi primirja i traženju općeg mira bio objavljen u austrijskoj štampi bez pasusa o pravu svih naroda na samoodređenje. U štampi se javilo, da je prilikom prijenosa došlo do »smetnji«, tako da se radiogram nije mogao dobro primiti. Vladin se stav još jasnije manifestirao u parlamentu 30. XI., kada je Seidler dao izjavu o sovjetskom prijedlogu. On je rekao, da je vlada ponudu prihvatila i da će poraditi oko časnog mira, koji će se temeljiti na načelu »bez teritorijalnog i ekonomskog nasilja«, da drugim državama priznaje pravo da svojim narodima daju punu slobodu odlučivanja o svojoj sudbini i da se ne će miješati u unutrašnje poslove drugih ugovornih strana, ali da će isto tako zahtijevati od njih, da se odreknu svakog miješanja u državnu organizaciju Austrije. Opravдавao je to tvrđenjem, da austrijski narodi već vrše svoje pravo samoodređenja preko parlamenta. »Jedna država, kao što je naša, — rekao je — koja ima predstavničko tijelo izabrano na osnovu općeg, jednakog i tajnog prava glasa, može s pravom tvrditi, da ima takvo narodno predstavništvo, da se jedva može demokratskijim i zamisliti, te da su zajamčeni svi preduvjeti, da može sama opredijeliti političku sudbinu naroda i države.«³⁴

Ta je izjava naišla na oštru reakciju jugoslavenskih, čeških i ukrajinskih zastupnika u parlamentu. Oni su uvidjeli, da vlada namjerava potkopati načelo samoodređenja naroda, koje je formalno prihvatila kao osnovu za mirovne pregovore, i da ostaje i dalje odlučno na svom dosadašnjem negativnom stano- vištu prema zahtjevima za rješénje nacionalnog pitanja.

Jugoslavenski klub nije se, kao ni klubovi ostalih slavenskih naroda, obrađovao Oktobarskoj revoluciji i nije pokazivao nikakve simpatije prema boljševicima. On je bio razočaran vijestima o padu vlade Kerjenskog i preuzimanju

³³ O. Czernin, Im Weltkrieg, Beč 1919, str. 299—300.

³⁴ Sten. Prot. XXII II, str. 2395.

vlasti od strane boljševika, te je s velikom rezervom pratio razvoj događaja u Rusiji. Nadao se da vlast Sovjeta ne će biti dugotrajna. No sovjetski poziv za zaključenje općeg mira i načela, koja se u njemu iznose, došli su mu kao naručeni, kako bi jugoslavensko pitanje pokrenuo s mrtve točke i izvršio pritisak na vladu.

Odmah poslije izjave predsjednika vlade, jugoslavenski, češki i ukrajinski zastupnički klubovi posavjetovali su se i 1. XII. objavili zajednički komunike, u kojem kažu, da mirovni prijedlozi ruske vlade ne počivaju samo na načelu mira bez aneksije i ratne odštete, kao što je to bilo javljeno u austrijskoj štampi, nego i na načelu, da svi narodi imaju pravo da odlučuju o svojoj sudbini, što je vlada prešutjela, te da prema tome baza, na kojoj austrijska vlada misli pregovarati s ruskom vladom protivurječi uvjetima mira, koje je ruska vlada postavila. »S obzirom na to, — kaže se u komunikeju — potpisnici smatraju da pregovori o miru ne mogu uspjeti i ne mogu dovesti do mira, te čine vladu za to odgovornom.«³⁵

Istog dana, kad su počeli pregovori o primirju u Brest-Litovskom, 3. XII. 1917, predsjednici spomenutih klubova uputili su interpelaciju na predsjednika vlade. U njoj se kaže, da nema nikakve sumnje, da je ruska ponuda o miru falsificirana i da se izjava predsjednika vlade ne podudara s odgovorom ministra vanjskih poslova na sovjetsku ponudu. Naime, dok Czernin odgovara Sovjetima, da austrijska vlada smatra sovjetske prijedloge prihvatljivom podlogom za pregovore, Seidler otvoreno odbija pravo samoodređenja naroda, »što znači, da će dualizam i sadašnja organizacija krunskih zemalja ostati nedirnuti, usprkos jasno izraženoj volji svih slavenskih naroda.« Predsjednici klubova pitaju predsjednika vlade, kako može tvrditi, da austrijski narodi imaju osigurano pravo samoodređenja, kada Slaveni, koji sačinjavaju većinu u Austriji, raspolažu u parlamentu s manje poslanika nego Nijemci, koji su u manjini. Oni ističu, da Centralne sile shvaćaju pravo samoodređenja na dijametralno suprotan način od onoga, koji bi trebalo da se primijeni na narode Austro-Ugarske. Na kraju preciziraju svoje shvaćanje prava samoodređenja naroda: Naša želja u tom pogledu bila je vrlo jasno izražena u deklaraciji od 30. V. 1917. i kasnije u više navrata od najkvalificiranijih predstavnika.«³⁶ Prema tome, oni nisu još shvaćali načelo samoodređenja naroda tako dosljedno kao što su ga propovijedali Sovjeti i nisu još uvijek krenuli dalje od Majske deklaracije.

Ali Oktobarska revolucija i njene ideje ipak su polagano utjecale i na njih. Dok se prije jedva spominjalo pravo naroda da sam odlučuje o svojoj sudbini, sada se na tom pravu osnivala sva njihova propaganda i gradili svi njihovi zahtjevi. Rješenje nacionalnog pitanja zamišljalo se u okvirima majskih deklaracija, ali revolucionarni karakter ideje o samoodređenju naroda počeo je potresati njihove temelje i otvarati perspektive za dosljednija rješenja, nego što su one predviđale. To se odražavalo i u govorima mnogih slavenskih zastupnika, koji su sada odbijali da se o sudbini pojedinih austrijskih naroda odlučuje u jednom parlamentu, gdje dominira manjina. i zahtijevali, da narodi ostvaruju svoje pravo samoodređenja sami, bez opasnosti da budu majorizirani. Spinčić je 3. XII. zahtijevao u ime Jugoslavenskog kluba, da se pravo

³⁵ Bulletin Yougoslave, Londres-Paris, br. 28, str. 19—20.

³⁶ Sten. Prot. XXII II, str. 2515—2517.

samoodređenja provede u život u svim zemljama, pa i u Austro-Ugarskoj. Istakao je, da se ono ne može ostvariti u parlamentima, gdje je zastupljeno više naroda, jer pojedini narodi mogu biti u takvim parlamentima majorizirani. Zahtijevao je, da svaki narod u vlastitoj skupštini odlučuje o svojoj sudbini i završio govor riječima, kakve su se dotad rijetko čule od jugoslavenskih zastupnika u parlamentu:

»Mi hoćemo da imamo sve što je po prirodi naše. Mi ne ćemo nikome odstupiti niti jedan dio našeg teritorija. Mi ne ćemo nikakve vlasti Nijemaca ili Mađara ili čak Talijana. Mi ne ćemo uopće nikakve tuđe vlasti... Mi ne ćemo da naše zemlje budu kolonije ili naseobine drugih naroda u cilju njihova bogaćenja... Dosta nam je obećanja ravnopravnosti, koja nam se s vremena na vrijeme daju s vladinih klupa i koja već pedeset godina ostaju samo na papiru... Mi zastupnici, zajedno s našim narodom, ne damo se više zavaramati... Mi hoćemo nacionalni život oslobođen drugih naroda, dostojan nacionalni život...«³⁷

V.

Složan nastup jugoslavenskih, čeških i ukrajinskih zastupnika najavljiivao je, da će se borba protiv vlade voditi na široj platformi i s većom žestinom nego dosad, a Spinčičev govor ostavljao je utisak, da u krilu Jugoslavenskog kluba dolaze sve više do izražaja radikalnija gledanja. Bilo je primijećeno, da Spinčić nije u svom govoru uopće spomenuo dinastiju i da je zahtijevao apsolutno pravo samoodređenja.

Sovjetska ponuda za mir pobudila je nadu da se rat približava kraju i da će i pitanje potlačenih naroda Austro-Ugarske uskoro doći na dnevni red. Ideje Sovjeta o osnovama budućeg mira djelovale su postepeno i na radikalizaciju politike građanskih stranaka u slavenskih naroda. One su im davale u ruke novo oružje za borbu protiv hegemonije Nijemaca i Mađara.

U to se vrijeme počinje u krilu Jugoslavenskog kluba osjećati i utjecaj sve radikalnije orijentacije čeških stranaka, koje su preko Češke mafije bile u vezi s češkom političkom emigracijom. Taj je utjecaj postao osobito jak, otkad je za sekretara Kluba bio izabran Žerjav, član Mafije, koji je nastojao da Klub pođe za primjerom čeških stranaka.³⁸

Jasno je, da je Šušteršič ostajao sa svojim pogledima sve osamljeniji. U Slovenskoj ljudskoj stranci mladi su vodili protiv njega sve jaču kampanju i početkom novembra počeli su izdavati i svoje glasilo, tjednik »Jugoslovan«, koji je propagirao jugoslavensku misao i kritizirao Šušteršičevu politiku. Kada je na stranu mladih napokon prešao biskup Jeglič, Šušteršičev je položaj postao neodrživ. Na izborima delegata za austrijske delegacije 13. XI. 1917 vidjelo se da slabo stoji u redovima stranke i da je većina stranačkog vodstva protiv njega; za delegata Kranjske nije bio izabran on, nego Korošec. Uvrijeđen, istupio je iz stranke i Kluba i kratko vrijeme poslije toga osnovao svoj list i svoju posebnu, seljačku stranku. Uz njega je od zastupnika pristao samo Jaklič, tako da kriza u vodstvu stranke nije imala težih posljedica. Nova stranka nije

³⁷ Sten. Prot. XXII II, str. 2483—2487.

³⁸ Hajšman, o. c., str. 200—201.

u narodu naišla na odaziv i njegova je akcija bila osuđena kao razbijačka i izdajnička. U rezoluciji, koja je donesena na skupštini stranke 27. XII., kaže se između ostaloga, da zbor povjerenika stranke odlučno odbija tumačenje svoga bivšeg predsjednika, prema kojemu je Majska deklaracija maksimalni program, i postavlja se zahtjev, da se osnuje Narodno vijeće, koje bi određivalo jedinstvenu politiku svih slovenskih političkih stranaka.³⁹

Kao u redovima Slovenske ljudske stranke, tako se i u redovima Narodne napredne stranke — i to u još većoj mjeri — zapažala osjetljiva radikalizacija. Sve je dublje prodirala misao o jedinstvu Slovenaca, Hrvata i Srba i o potrebi odlučnije borbe za nezavisnost. U kampanji se još uvijek isticala lojalnost dinastiji, ali je ton bio odlučniji. U apelima na cara gotovo se ultimativno tražilo, da kruna uloži svoj autoritet u ostvarenje Majske deklaracije bez obzira na otpor Nijemaca i Mađara.

Svojim radikaliziranjem i isticanjem ideja o pravu samoodređenja naroda, koje je iznijela Oktobarska revolucija, pokret za Majsku deklaraciju spojio se sa širokim pokretom za mir, koji je zatalasao mase, s nadama u kraj rata i u oslobođenje od nacionalnog i socijalnog tlačenja. Zbog toga je on i dobivao sve širu podršku u narodnim masama. Oko ideje o jugoslavenskoj samostalnoj državi, slobodnoj svake vlasti tuđih naroda, okupljali su se sve širi slojevi slovenskog naroda, tako da se taj pokret pretvorio najzad u masovni nacionalni pokret.

To je odjeknulo i u redovima Jugoslavenske socijaldemokratske stranke. U njoj se sve više čuo glas mladih socijalista, koji su prigovarali vodstvu stranke, da svojim odbijanjem Majske deklaracije izolira radnički pokret od naroda. Doduše, ni oni nisu primali Majsku deklaraciju u cijelosti, ali su smatrali, da je u njoj bitna težnja da se narod oslobodi tuđe vlasti i da osnuje svoju državu, te isticali potrebu da se u borbi za slobodu i nezavisnost slovenskog naroda radnički pokret nađe u prvim redovima.

Vodstvo stranke je evoluiralo vrlo sporo. Ono je na javnim manifestacijama i u rezolucijama pozdravljalo boljševičku revoluciju i u načelu podržavalo sovjetska načela o miru, ali ih nije primjenjivalo na konkretnu situaciju u Austriji. Tako se u rezoluciji, donesenoj na zboru stranke u Ljubljani 2. XII. 1917. pozdravlja pobjeda ruskog radništva kao početak novog doba u oslobodilačkoj borbi međunarodnog proletarijata, ali se u njoj nalazi samo zahtjev, da Centralne sile izjave, da ne će anektirati Belgiju, Srbiju, Rumunjsku, Poljsku, Litvu i Kurlandiju te da će kongresu mira podnijeti konkretne prijedloge o miru, razoružanju i rješenju međunarodnih sporova putem međunarodnog suda.⁴⁰

Dosljedniji nacionalni program nije izradio niti X. kongres stranke u Ljubljani 25. i 26. XII. Njegova rezolucija zahtijeva punu demokratizaciju javne uprave i predstavničkih tijela, ujedinjenje svih jednorodnih općina i kotareva u jednonarodni politički savez, koji bi imao puno pravo odlučivanja u svim kulturnim, privrednim, socijalnim i upravnim poslovima, i ujedinjenje svih tih jedinica u jednu federativnu, jadransko-podunavsko-sudetsku saveznu državu. Iako se na kraju zahtijeva da se mir zaključi na načelima ruske revo-

³⁹ Slovenec, 28. XII. 1917.

⁴⁰ Naprej, 3. XII. 1917.

lucije, bez aneksije i ratne odštete, na osnovi prava samoodređenja naroda, ipak se stranka izjašnjava za održanje mnogonacionalne Austrije.⁴¹

Socijalistička omladina je već na kongresu podvrgla rezoluciju oštroj kritici, a kasnije je u časopisu »Demokracija«, koji je pokrenula, prigovorila vodstvu stranke, da se prilagodilo oportunizmu i da ozdravljenje političkih prilika u Monarhiji očekuje od toga, da nagovori vladajuće krugove na reformu postojećeg sistema, a ne od borbe za priznanje prava narodima da sami grade svoje nezavisne nacionalne države.⁴²

U to vrijeme zaoštrava se sukob u nacionalnom pitanju i u redovima radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji te Bosni i Hercegovini, samo što je tu situacija bila obratna. Vodstvo socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj bilo je odlučno za jugoslavenski program i suradnju socijalista s građanskim strankama u borbi za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje, dok je opozicija u stranci gledala na nacionalno pitanje kao na nešto što interesira u prvom redu buržoaziju i protivila se sudjelovanju radničke klase u nacionalnoj borbi. Ta je opozicija nailazila na potporu u držanju bosanskih socijalista, koji su se protivili svakoj suradnji s građanskim strankama.⁴³

Nakon Oktobarske revolucije primjećuje se raščišćavanje stanovišta prema jugoslavenskom pitanju i kod hrvatskih i srpskih građanskih stranaka.

Hrvatsko-srpska koalicija nije, doduše, izmijenila svoje držanje. Spinčić je u ime Jugoslavenskog kluba nastojao da u Zagrebu izvede načisto gledanje Koalicije. Jedan od njezinih prvaka, B. Medaković, umirio je 26. XI. Spinčića riječima, da Koalicija ne pregovara s kršćanskim socijalima i da je za potpuno ujedinjenje Južnih Slavena u Monarhiji, ali je ipak priznao, da bi se koalicionaši, »kao pravi političari«, zadovoljili i s nečim manjim, ako bi im se ponudilo, i rekao, da Jugoslavenski klub i Koalicija mogu ići istom cilju različitim putovima. On mu je ponovio već poznato gledište vodstva, da bi bilo politički pogrešno, kad bi se Koalicija izjasnila za Majsku deklaraciju, jer sve ovisi o tome, kako će rat svršiti, odnosno o budućoj konferenciji mira.⁴⁴

Iz redova Koalicije istupili su srpski zastupnici S. Budisavljević i V. Pribićević. Oni su, zajedno s nekim hrvatskim opozicionim zastupnicima, donijeli 3. XII. deklaraciju, u kojoj, s pozivom na mirovnu ponudu Sovjeta od 28. XI., izjavljuju, da čitav narod, upirući se na pravo samoodređenja, energično zahtijeva, da budući mir bude demokratski i da svim narodima, »a tako i jedinstvenom narodu Hrvata, Srba i Slovenaca« garantira »potpunu slobodu državnoga, kulturnoga i gospodarskoga života i napretka.«⁴⁵ Ta se deklaracija ne poziva na Majsku deklaraciju niti spominje dinastiju, već zahtijeva dosljedno potpunu nacionalnu nezavisnost na bazi samoodređenja naroda prema sovjetskim uvjetima mira. Potpisnici grupe ispovijedali su među građanskim strankama u Hrvatskoj najodlučnije antiaustrijsko stanovište i misao jugoslavenskoga nacionalnog jedinstva.

Ta je tendencija počela postepeno prodirati i u redove Starčevićeve stranke prava, koja je donedavna stajala na isključivom hrvatskom državoprav-

⁴¹ Zgodovinski arhiv KPJ V, Beograd 1951, str. 319.

⁴² Demokracija, br. 1, 1918.

⁴³ Korać, o. c., 245—246.

⁴⁴ Spinčićev arhiv, fasc. 36.

⁴⁵ Šišić, o. c., str. 105.

nom programu. Sada se i ona pomiruje s jugoslavenskom idejom i prihvaća nazive Jugoslavija i jugoslavenstvo, koje je donedavna odbacivala. Njezino glasilo, »Hrvatska država«, pisalo je 18. XII. 1917, da stoji na stanovištu samoodređenja naroda i da taj princip ne negira već obuhvaća hrvatsko državno pravo, a izraz Jugoslavija da predstavlja samo kraticu za jedinstveni narod Hrvata, Srba i Slovenaca, kao njegovu sintezu, a ne negaciju.

Protiv tih jugoslavenskih tendencija oštro su reagirali frankovci, optužujući Starčevićevu stranku prava da napušta hrvatsko državno pravo i kompromitira interese hrvatskog naroda. Podržao ih je sarajevski nadbiskup J. Štadler. On je otpustio redakciju »Hrvatskog dnevnika« u Sarajevu, koja se bila izjasnila za Majsku deklaraciju, i 16. XI. objavio rezoluciju, uperenu protiv programa Majske deklaracije, koju je potpisao neznatan broj biskupovih pristaša. U toj se rezoluciji zahtijeva rješenje državnopravnog pitanja na jugu Monarhije »u hrvatskom smislu, na temelju hrvatskoga državnoga prava, te uz neoskrvnjeno očuvanje hrvatske narodne i državne individualnosti«. Zahtijeva se nadalje, da se »u jedno političko i financijalno autonomno s Habsburškom monarhijom kao cjelinom nerazdruživo spojeno tijelo« ujedine samo Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Istra, Bosna i Hercegovina, a što se tiče Slovenaca, obećaje im se platonski, da će im Hrvati rado pomoći u njihovoj borbi za samoodržanje⁴⁶ S tom rezolucijom se solidariziralo 15 zastupnika hrvatskog sabora, organiziranih u »hrvatski državno-pravno-demokratski blok«, u kome su se nalazili članovi čiste stranke prava (frankovci), Seljačke pučke stranke (radićevci) i klerikalci (furtimaši). U izjavi, koju su potpisali 14. XII. 1917., pozdravili su rezoluciju, istakavši, da Bosna i Hercegovina neosporno pripadaju Hrvatskoj i zahtijevali, da se sve hrvatske zemlje ujedine u okviru Monarhije »u jedno samostalno državno tijelo, kraljevinu Hrvatsku.« Tom prilikom nisu ipak propustili istaknuti težnju, da se i slovenske zemlje priključe Hrvatskoj.⁴⁷

Tako je u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini došlo do sve jačeg razmimoilaženja u pogledu rješenja jugoslavenskog pitanja. S jedne strane su bile stranke, koje su se više ili manje iskreno zalagale za Majsku deklaraciju i politiku Jugoslavenskog kluba, ali su se sve više približavale ideji potpune nezavisnosti i nacionalnog jedinstva, a s druge su strane bile stranke, koje su rješenje jugoslavenskog pitanja vezivale uz Monarhiju na osnovu hrvatske državne i nacionalne misli. Glavna i vladajuća stranačka grupa, Hrvatsko-srpska koalicija, ostajala je po strani od te borbe, čuvajući vlast i čekajući povoljnije prilike da se izjasni.

VI.

Austrijska vlada je službeno objavila 17. XII. 1917., da su vlade četvornog saveza (Njemačka, Austro-Ugarska, Bugarska i Turska) s jedne strane i vlada Rusije s druge strane odlučile, da u najskorije vrijeme povedu pregovore o miru i da je već u toku izbor i slanje opunomoćenih predstavnika na pregovore.

⁴⁶ Isto, str. 103—104.

⁴⁷ Hrvatska, 16. XII. 1917.

Upirući se na Sovjetski proglas o miru od 8. XI., u kojem se ne pozivaju samo vlade, nego i narodi da sudjeluju u pregovorima, Jugoslavenski klub i Český svaz interpelirali su 18. XII. predsjednika vlade, da li je voljan, da u sporazumu s ministrom vanjskih poslova izrazi caru želju austrijskog parlamenta, da se preko vlada Austro-Ugarske i Bosne i Hercegovine pristupi neodložno izboru predstavnika svih austrijskih naroda. U interpelaciji se precizira, da bi prema podacima iz posljednjeg popisa stanovništva trebalo da Nijemci izaberu 12 predstavnika, Čehoslovaci 10, Mađari 10, Jugoslaveni 7, Poljaci 5, Ukrajinci 4, Rumunji 3 i Talijani jednog predstavnika. Sličnu interpelaciju je podnio i Ukrajinski klub.⁴⁸ Taj je prijedlog prihvaćen većinom glasova.

Istog je dana uzeo u parlamentu riječ Korošec. Pošto je napao vladu da je falsificirala rusku ponudu o miru, tvrdio je, da se gledišta sovjetske i austrijske vlade u pogledu aneksije ne podudaraju. Na kraju je izrazio nepovjerenje Kluba prema ministru vanjskih poslova i izjavio » Mi želimo, kao što zahtijeva boljševička vlada i kao što nam je to javljeno, da mir bude zaključen između naroda i naroda, a ne između naroda i jednog izabranog grofa, koji nije u ratu ništa pretrpio. Mir treba da zakluče narodi, koji su u ratu krvarili i koji će ga sigurno zaključiti tako, da bude zaista trajan.«⁴⁹

Dalje je u svom govoru pošao 19. XII. zastupnik Narodne napredne stranke Ravnihar. On se pozvao na sovjetsku definiciju aneksije i pobijao tvrdnju austrijske vlade, da austrijski narodi imaju zajamčeno pravo samoodređenja i sve mogućnosti da riješe svoje međusobne odnose, istakavši, da u Austro-Ugarskoj vladaju Nijemci i Mađari i da nijedan austrijski državnik nije voljan da krene novim putem. Iz njegovih je riječi jasno izlazilo, da ne vjeruje da se jugoslavensko pitanje može riješiti normalnim ustavnim putem i sporazumom s njemačkim i mađarskim državicima. Stoga je bacio glavno težište na međunarodni karakter jugoslavenskog pitanja. Rekao je, da je jugoslavensko pitanje isto tako međunarodno kao i poljsko, jer su i Južni Slaveni isto tako podijeljeni između država kao i Poljaci, i da je opasno za međunarodnu situaciju da austrijski Jugoslaveni, koji sačinjavaju većinu svih Južnih Slavena, budu i dalje tlačeni i držani u ropstvu. Ukazao je na licemjerje austrijske vlade prema Sovjetima i istakao, da je riječ demokracija, koju vlada stavlja u usta caru, samo »kompliment prema ruskoj revoluciji«, ali da će sovjetska vlada vidjeti sve neskladnosti i kontradikcije u držanju austrijske vlade. Zbog toga se plaši, da mir, koji treba zaključiti sa sovjetskom vladom, ne će poživati na čvrstoj osnovi.⁵⁰

Diskusija u parlamentu je pokazala, da vladina politika nailazi na oštru kritiku i da Czernin ne uživa jaku podršku. Naročito je bilo rječito glasanje za prijedlog Jugoslavenskog kluba, Češkog swaza i Ukrajinskog kluba, da na pregovorima o miru sudjeluju predstavnici svih austrijskih naroda.

⁴⁸ Sten. Prot. XXII III, str. 2664.

⁴⁹ Isto, str. 2680—2683.

⁵⁰ Isto, str. 2708—2712.

Pregovori o miru između sila Četvornog saveza i Rusije počeli su 22. XII. u Brest-Litovskom.⁵¹ Sovjetska delegacija je odmah iznijela širok program kao osnov za mirovne pregovore: evakuacija okupiranih teritorija; uspostavljanje nezavisnosti okupiranih država; garancije nacionalnim grupama, koje nisu uživale nezavisnost, da slobodno putem referenduma odluče o svojoj nezavisnosti ili priključenju drugim državama; kulturno-administrativna autonomija manjina; rješavanje kolonijalnih pitanja u duhu samoodređenja naroda, itd.

Centralne sile su u načelu prihvatile, da se opći mir ima zaključiti bez aneksije i ratne odštete i na osnovu toga je sovjetska vlada pozvala sile Antante i Sjedinjenih Država, da se priključe pregovorima. No, uskoro je došlo na konferenciji do krize zbog zahtjeva Centralnih sila, da sovjetska vlada pristane na otcjepljenje Poljske, Litve, Kurlandije, dijela Estonije i Finske, koje je bilo proglašeno pod njemačkom okupacijom, i sovjetska delegacija je 28. XII prekinula pregovore.

Za vrijeme prekida, sovjetska se vlada 30. XII. ponovo obratila vladama Antante i Sjedinjenih Država s pozivom, da pridruže pregovorima, skrećući im pažnju na oprečnost u tumačenju prava samoodređenja naroda koje postoji između nje i Centralnih sila i zahtijevajući, da iznesu točno svoj mirovni program, a napose da izjave, da li će zajedno s njome zahtijevati priznanje prava samoodređenja narodu Alzas-Lorene, Galicije i Poznanja, kao i Česima i Južnim Slavenima, i priznati primjenu tog prava u Irskoj i u kolonijama.⁵²

Antanta i Sjedinjene Države nisu odgovorile na taj poziv, ali su iznijele javno svoj mirovni program, iz kojeg se vidjelo, da ne misle na dosljednu primjenu prava samoodređenja i rušenje Austro-Ugarske. Predsjednik britanske vlade Lloyd George je 5. I. 1918 izjavio, da se britanska vlada zalaže za stvaranje nezavisne Poljske, za udovoljenje nacionalnih težnji Talijana i Rumunja i za autonomiju ostalih austrijskih naroda, ali da u svojim ratnim ciljevima nema rušenje Austro-Ugarske.⁵³ Potpuniji program mira je iznio 8. I. predsjednik Sjedinjenih Država Wilson u 14 točaka svoje poslanice Kongresu, On je predvidio, između ostaloga ispravku talijanskih granica prema jasno raspoznatljivim granicama narodnosti (toč. 9) garancije za autonomni razvitak austrijskih naroda (toč. 10), evakuaciju Rumunjske, Srbije i Crne Gore, slobodan izlaz Srbije na more, sporazumno rješenje balkanskih pitanja na osnovu granica narodnosti (toč. 11)⁵⁴

Wilsonove točke su u intencijama američke vlade imale da paraliziraju utjecaj, koji je vršio mirovni program Sovjeta i da pruže povoljnu platformu za antantofilsku propagandu. One su imale da oslabe širenje revolucionarnih ideja iz Rusije i da istaknu Ameriku kao najvećeg pobornika za mir i za pravedno uređenje svijeta.

⁵¹ Podaci o pregovorima u Brest-Litovskom uglavnom prema djelima M. Hoffmann, *Der Krieg der versäumten Gelegenheiten*, München 1923, str. 197—218; O. Czernin, o. c., str. 291—347; Auerbach, o. c., str. 417—562; *Istorija diplomatii II*, Moskva 1945, str. 319—357.

⁵² Cit. prema O. Ř i h a, *Ohlas Řijnové revoluce v ČSR*, Prag 1957, str. 82—83.

⁵³ *Foreign Relations of the U. S. 1917*, Suppl. I, vol. I, str. 9.

⁵⁴ Isto, str. 14—15.

Austrijska vlada je iskoristila tu situaciju. Ona nije dopustila da se u štampi objavi sovjetska nota od 30. XII. 1917, koja je izričito predviđala i pravo samoodređenja za Čehe i Južne Slavene, ali je dala širok publicitet Wilsonovim točkama, koje u pogledu rješenja nacionalnog pitanja u Monarhiji nisu išle dalje od prava na autonomni razvitak.

Građanska je štampa u jugoslavenskim zemljama pozdravila Wilsonove točke kao glasnika skorog mira. Općenito se mislilo, da su se gledišta Centralnih sila i Antante već toliko približila, da se može računati s mogućnošću skorih pregovora o kompromisnom miru. »Mir se mora postići i postići će se na temelju sporazuma svih ratujućih strana«, — pisao je »Slovenec« 9. I. 1918, — »Svenjemački Hindenburgov mir pobjede je danas ludost. Niti poseban mir s boljševičkom vladom ne bi donio nikakve odluke, pogotovu ne zbog toga, što boljševici ne sačinjavaju većinu ruskog naroda, a i sadašnja je ruska vlada samo provizornog karaktera.« A 11. I, nakon Wilsonova govora, isti je list zaključivao: »Wilsonov govor ponovo dokazuje da padaju takozvane nepremostive zapreke, da se mirovna ideja kristalizira i napreduje i da više nije daleko dan općeg mira među narodima, sagrađenog na načelu samoodređenja naroda i sveopćeg razoružanja.«

Izjave Lloyda Georgea i Wilsona stvorile su utisak, da Antanta ne misli na razbijanje Austro-Ugarske, već da samo zahtijeva takvu reorganizaciju, koja bi zadovoljila dotada formulirane zahtjeve slavenskih i romanskih naroda. Politika Majske deklaracije, tj. stvaranje jugoslavenske države pod Habsburškom dinastijom, dobila je podršku i davala je argumente onim strujama u jugoslavenskim strankama, koje nisu vjerovale u mogućnost ujedinjenja Južnih Slavena izvan okvira Monarhije.

Karakterističan odjek tih govora u najjačoj slovenskoj stranci bio je članak »Minimum i maksimum«, koji je »Slovenec« objavio 10. I., poslije govora Lloyda Georgea. U članku se kaže, da je još od početka rata bilo jasno, da se Austro-Ugarska po zaključenju mira ne će raspasti, jer je Evropi potrebna, i da se ta misao sve više učvršćuje i u krugovima Antante, što dokazuje i posljednji govor predsjednika britanske vlade. Isto tako je sigurno, kaže list, da će i Srbija ostati. Prema tome postaviti će se jednog dana pitanje odnosa između Habsburške Jugoslavije i Srbije. List osuđuje Šušteršiča, što je tražio da Austrija anektira Srbiju za vrijeme rata, ali ipak smatra, da bi bilo politički mudro, da Monarhija stvori od svoje Jugoslavije središte jugoslavenskog življa, koje bi privlačilo pogranične slavenske zemlje, dakako ne silom, već kulturnim radom i istinskom slobodom i gospodarskim napretkom svojih teritorija. Na taj bi način Jugoslavija mogla postati težište balkanskog slavenstva. List zaključuje: »Ako jednom (austrijski državnici) shvate, koja je prava misija Monarhije na jugu, nije isključeno, da se u njoj samoj, kao organizmu saveznih država, dobrovoljno ujedine svi balkanski Jugoslaveni. Time bi razvoj bio za nedogledno vrijeme završen, jugoslavensko pitanje bez preostataka riješeno i naš narodni maksimum postignut.«

Takva shvaćanja, koja su neko vrijeme bila potisnuta u pozadinu, ponovo su se počela širiti pod utjecajem Antantine politike i zadržavati proces radikalizacije, koji se opažao u svim strankama, pa i u Slovenskoj ljudskoj stranci. Zbog toga nije kod Jugoslavenskog kluba i jugoslavenskih stranaka naišla na odjek »trikraljevska deklaracija« svih čeških stranaka, koja je 6. I. 1918 javno

proklamirala, da češki narod zahtijeva potpuno suverenu državu u zajednici sa Slovacima.⁵⁵ Korošec je dobio poziv da prisustvuje sastanku čeških stranaka u Pragu, na kojem je donesena ta deklaracija, ali se nije odazvao, već se ograničio da pošalje pozdravni telegram, u kojem je istakao solidarnost jugoslavenskog naroda s češkim u njegovoj borbi »za pravo i čehoslovačku državu.«⁵⁶

Jugoslavenske stranke nisu još toliko napredovale u svom gledanju, da bi se mogle složiti na izjavi, kakvu su donijele češke stranke. Slovenska ljudska stranka oslobodila se doduše Šušteršiča, ali time nije likvidirala shvaćanja, u kojima se dotad razvijala. Mladi, koji su sada vodili njezinu politiku, nisu htjeli ići odviše daleko, jer ih inače veliki dio klera, na čelu s biskupom Jegličem, koji je ideju jugoslavenske države nepokolebljivo vezivao uz dinastiju i Austriju, ne bi slijedio.

Jugoslavenski klub nije mogao poći za primjerom Češkog svaza, jer na takvom programu ne bi mogao okupiti sve svoje članove, ali nakon govora Lloyda Georgea i Wilsona nije mu se takva deklaracija možda niti činila politički dovoljno mudra.

VII.

Pokušaji sovjetske vlade da se Antanta priključi pregovorima o miru doživjeli su neuspjeh, i u Brest-Litovskom su nastavljeni pregovori samo o separatnom miru.

Njemački i austrijski delegati su odmah izjavili, da više ne važe kao osnova za pregovore načela o miru bez aneksije i ratne odštete, na temelju prava samoodređenja naroda, na koja su njihove vlade bile pristale pod uvjetom da ih prihvate sve države, i da se sada radi samo o pregovorima za separatni mir. One su, štaviše, pozvale na pregovore i predstavnike ukrajinske Centralne rade, tvrdeći, da se vlast Sovjeta ne proteže na Ukrajinu i da oni, prema tome, ne mogu da je zastupaju.

Sovjetska delegacija, na čelu koje se sada nalazio L. Trocki, odugovlačila je s pregovorima. Računala je, da će ofenziva, koju je Crvena armija povele protiv trupa Ukrajinske rade, omogućiti da se sovjetska vlast doskora uspostavi u cijeloj Ukrajini, i očekivala da će i revolucionarna propaganda dati među njemačkim i austrijskim trupama na fronti i u samoj pozadini neke rezultate.

Sovjetska delegacija zatražila je 12. I., da njemačka i austrijska vojska evakuiraju okupirane krajeve Rusije i da se pravo samoodređenja naroda izvrši ondje u punoj slobodi, bez prisutnosti stranih trupa. General Hoffmann je na to oštro reagirao; on je odlučno odbio sovjetski zahtjev i prigovorio sovjetskoj delegaciji da postupa kao da je pobjedila Rusija. Uz to je optužio sovjetsku vladu, da u Rusiji radi suprotno načelima koje zastupa na konferenciji i da širi revolucionarnu propagandu u Njemačkoj i Austriji. Njegov je istup prijetio da dovede do konačnog prekida pregovora.

⁵⁵ Hajšman, o. c., str. 235—240.— Samo su klerikalci (Lidová strana) učinili su-tradan rezervu, pozivajući se na Majsku deklaraciju i ističući vjernost dinastiji i caru.

⁵⁶ Glas Slovenaca, Hrvata i Srba 9. I. 1918.

Međutim, austrijska vlada nije nikako htjela dopustiti da do toga dođe. Njoj je bio mir prijeko potreban i zbog teškog stanja prehrane u zemlji i zbog raspoloženja masa, koje su sve svoje nade polagale u uspjeh pregovora i zaključenje mira. Austrijski ministar prehrane pisao je 15. I. Czerninu u Brest-Litovsk, da treba očekivati revolucionarne istupe naroda, ako se pregovori prekinu, a Seidler mu je javljao, da austrijsku javnost ne zanima sada ništa drugo nego kada će biti zaključen mir. Sam car je 17. I. telegrafirao Czerninu, da sudbina dinastije i Monarhije zavisi od uspjeha mirovnih pregovora.⁵⁷

Austro-Ugarska je zaista u to vrijeme prolazila kroz svoju najtežu krizu u ratu. Pokrenule su se radne mase tražeći kruha i mir. Izbili su štrajkovi. Počeli su spontano, bez učešća vodstva socijaldemokratske stranke. Povod je dala vladina odluka o daljnjem racioniranju kruha i vijest o brutalnom istupu generala Hoffmanna, koja je probudila strah, da će mirovni pregovori sa Sovjetima propasti zbog držanja njemačke delegacije. Štrajk je najprije izbio 14. I. u Wienerneustadtu, a zatim 16. I. u Beču.

Prva tri dana razvijao se štrajk bez kontrole socijaldemokratskog vodstva i poprimio revolucionarni karakter.⁵⁸ U Beču su se rasturali letaci, koji su radnike pozivali, da se svrstaju pod zastavu boljševičke revolucije, da pomognu ruskim Sovjetima i svojom akcijom spasu radničku revoluciju u Rusiji, da izaberu narodne delegate za pregovore o miru i da se, kao opći zahtjev, zaključi primirje na svim frontama.⁵⁹ Kad je vodstvo socijaldemokratske stranke vidjelo, kakav pravac štrajk poprima, odlučio je da ga iskoristi za dobivanje koncesija od vlade i da ga kanalizira i smiri. Ono je 17. I. pozvalo radnike da nastave štrajkom i da manifestiraju za mir bez aneksije i ratne odštete, na osnovu prava samoodređenja, sve dok vlada ne obeća, da se pregovori o miru ne će, zbog pretjeranih zahtjeva Centralnih sila, prekinuti, da će reorganizirati, službu snabdijevanja stanovništva hranom i da će ukinuti militarizaciju vojne industrije. Poslije toga se štrajk proširio na Štajersku, Donju Austriju, Tirol i napokon na Budimpeštu i mađarske željeznice.

Vlada se prvi put u toku rata našla pred jednim ozbiljnim i proširenim štrajkom, koji je mogao potpuno poremetiti privredni život, ugroziti snabdijevanje vojske na frontama i čak dovesti do revolucionarnih pothvata. Stoga je nastojala da po svaku cijenu radnike umiri.

Predsjednik vlade je ušao u pregovore s vodstvom socijaldemokratske stranke. On je 19. I. primio delegate stranke i pročitao im izjavu Czernina o toku mirovnih pregovora, u kojoj se kaže, da se vlada odriče svake aneksije na štetu Rusije, da će Poljska dobiti potpunu nezavisnost, ali da se okupirane oblasti Rusije ne mogu evakuirati, kako to zahtijevaju Sovjeti, jer bi se time ugrozilo položaj na drugim frontama, no da se ipak nada, da će se s ruskom delegacijom postići sporazum i o evakuaciji. Czernin je dalje uvjeravao, da se pregovori razvijaju dobro i da će doskora dovesti do zaključenja mira. Nakon

⁵⁷ Jan Opočenský, Konec Monarchie Rakousko-Uherské, Prag 1923. str. 91.

⁵⁸ U prikazu štrajka služio sam se djelima: L. Brügel, Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie. Beč 1925, str. 329—340; Opočenský, o. c. str. 85—112; Z. Šolle, Raboče dviženie v češskih zemljah vo vremja mirovoj imperijalističeskoj vojni 1914—1913 godov, Moskva 1955, str. 85—95; Řiha, o. c., str. 89—93.

⁵⁹ Brügel, o. c., str. 336—337.

toga je ministar snabdijevanja obećao, da će se služba snabdijevanja reorganizirati i poboljšati, a ministar rata, da će vojna industrija, prema željama radnika, biti demilitarizirana; napokon je ministar unutrašnjih poslova rekao, da će vlada predložiti zemaljskim saborima demokratizaciju izbornog prava. Vođe socijaldemokrata su se zadovoljili vladinim obećanjima i pozvali radnike, da se vrate na posao.

Većina radnika je postupila prema tom savjetu i prekinula štrajk, tako da je 22. I. bilo vraćanje na posao opće u cijeloj Monarhiji. Samo u nekim mjestima su radnici, razočarani oportunizmom vodstva, i ohrabreni radikalnijim elementima u stranci, nastavili štrajkom, ali je tada nastupila vojska i silom štrajkove ugušila.

Češki radnici nisu u januarskom štrajku istupili zajedno s njemačkim i mađarskim. Vodstvo čeških socijaldemokrata je odlučilo da češko radništvo štrajkuje zasebno, tako da je opći štrajk u Češkoj bio proglašen tek 22. I., kad je u ostalim krajevima već prestao. Trajao je samo jedan dan i vodio se uglavnom pod parolama mira na bazi samoodređenja naroda i čehoslovačke nezavisnosti.⁶⁰ Ni poljski i ukrajinski radnici nisu istupili solidarno s njemačkim i mađarskim radnicima. U jugoslavenskim krajevima izbili su štrajkovi samo u Trstu, Miljama i Puli, gdje je radništvo bilo brojnije i nacionalno pomiješano.

Prvi protestni štrajk je počeo u Trstu već sutradan po odluci o smanjenju sljedovanja kruha na polovinu (od 1400 grama dnevno na 750 grama), ali je prestao, čim su prvaci talijanske socijaldemokratske stranke dobili obećanje namjesnika, da će se uspostaviti dotadašnje sljedovanje. Ali radništvo je bilo nezadovoljno kada je vidjelo, kakav je zamah uzeo štrajk u njemačkim i mađarskim krajevima i kada je sljedovanje bilo povećano samo na 1150 grama. U Trstu i Miljama osnovana su radnička vijeća i 28. I. je izbio drugi i to opći štrajk radnika i namještenika. Radnički savjet je sastavio zahtjeve, u kojima se na prvom mjestu traži, da predstavnici centralnih sila ne smiju priječiti uspješan tok mirovnih pregovora, da se moraju odreći teritorijalnih zahtjeva i priznati pravo istinskog samoodređenja naroda osvojenim zemljama, zatim, da se vlada ima obavezati da će obavještavati povjerenike radništva o toku mirovnih pregovora, priznavajući radništvu pravo da svom svojom silom utječe na pregovore u cilju njihova hitnog i uspješnog završetka. U zahtjevima se, nadalje, traži da se u Trstu, Istri i Gorici uvede opće, jednako, direktno i tajno pravo glasa za izbore organa pokrajinske uprave i da se demilitarizira industrija, koja radi za državu.⁶¹ Na velikom zboru u Radničkom domu donesena je rezolucija, koja je bila gotovo u cijelosti zaplijenjena zbog svoje oštine.⁶² Bile su priređene i demonstracije; na njima se zahtijevalo kruha i mir, ali su padali i povici protiv Austrije i Njemačke, koje je glasilo stranke, »Il Lavoratore«, kasnije osudilo.⁶³

Štrajk je potrajao pet dana, pa je iz Beča morao doći predsjednik talijanske socijaldemokratske stranke Pittoni da ga smiri. Delegacija, s Pittonijem na čelu, posjetila je namjesnika i podnijela mu zahtjeve radničkog savjeta.

⁶⁰ Opočenský, o. c., str. 101.

⁶¹ Slovenec 1. II. 1918.

⁶² Sporočilo delavskega sveta, Trst, 29. I. 1918.

⁶³ S. Ben co, Gli ultimi anni della dominazione austriaca a Trieste III. Milano-1919, str. 16—20.

Namjesnik je dao nova obećanja, s kojima se vodstvo stranke zadovoljilo, tako da su se radnici 2. II. vratili na posao.

Uparedo sa štrajkom u Trstu razvijao se štrajk u Miljama. Slovenski radnici su svugdje istupali solidarno s talijanskim i radničko je vijeće izdavalo svoj vjesnik, »Sporočilo delavskega sveta«, i na slovenskom jeziku.

Mnogo ozbiljniji je bio štrajk u Puli, jer je obuhvatio najveću austrijsku ratnu luku i radnike u arsenalu. Buknuo je 22. I. i potrajao do 28. januara. Štrajkalo je 10.000 radnika iz arsenala i drugih tvornica i poduzeća, a pridružili su im se i civilni radnici njemački državljani.⁶⁴

Bile su održane dvije radničke skupštine. Jedna, u središtu grada, protekla je u relativno mirnom tonu. Govornici su zahtijevali samo to, da se zaključi mir bez aneksije i ratne odštete, da se vrate kući silom evakuirane porodice radnika, da se poboljša ishrana i povećaju nadnice i plaće. Druga, održana u Šijanu, kao da je bila pod manjom kontrolom, te je vjernije odražavala raspoloženje pulskog radništva. Govornici su otvoreno napadali vladu zbog njene dvolične politike prema potlačenim narodima i odugovlačenja pregovora u Brest-Litovskom, a vodstvo socijaldemokratske stranke optuživali su zbog njegova oportunitizma.

Vlasti su nastojale da radništvo umire. Pribojavale su se da bi radnički nemiri mogli zaraziti momčad na ratnim brodovima, koja je već počela pokazivati znakove nezadovoljstva i nediscipline.⁶⁵ Lučki admiral i tvrđavni komesar obećavali su delegatima radnika, da će u svemu izići ususret radničkim zahtjevima. Radnicima arsenala je odmah isplaćen dodatak od 30% za četiri mjeseca i izdato je odobrenje za povratak evakuiranih radničkih obitelji. U posebnom pak proglasu radnicima tvrđavni je komesar uvjeravao, da ono što žele postići svojim štrajkom, tj. mir bez aneksije i ratne odštete, ima i vlada kao svoj cilj, a da se gledište vlade znatno približava i novom mirovnom programu predsjednika Wilsona.⁶⁶

Međutim, radnici se nisu vraćali na posao. Oni su zahtijevali da im dođu Pittoni i Laginja. Pittoni se ispričao zbog bolesti, a Laginja nije ni odgovorio. Umjesto njih došao je iz Beča socijaldemokratski zastupnik Domes, koji je uspio da radnike smiri i njihove zahtjeve usmjeri u ekonomsko-socijalnom pravcu.⁶⁷

Tako se stišao val štrajkova, koji je prijetio da potrese temeljima Monarhije i da se razvije u pravi revolucionarni pokret. Nikad dotada nisu radnici nastupili tako samosvjesno i otvoreno. Na svim radničkim manifestacijama i zborovima ispoljavala se solidarnost sa Sovjetskom Rusijom i boljševicima i istupalo protiv držanja Centralnih sila, pogotovu Njemačke, na pregovorima u Brest-Litovskom. Bilo je jasno, da štrajkovi nisu nosili samo karakter protesta zbog teškog stanja ishrane, niti samo karakter manifestacija za mir, već

⁶⁴ O štrajku u Puli piše naj iscrpnije M. Balota (M. Mirković) u knjizi: »Puna je Pula«, Zagreb 1954, str. 238—248.

⁶⁵ M. Balota o. c., str. 248, spominje, da su mornari na brodovima u pulskom zalivu, za sve vrijeme dok je štrajk trajao, pokazivali na različite načine solidarnost s radnicima, a da je demonstracija mornara poprimila 26. I. opći karakter.

⁶⁶ Hrvatski list 27. I. 1918.

⁶⁷ H. H. Sokol, Osterreich—Ungarns Seekrieg 1914—1918, Zürich—Leipzig—Wien 1933, str. 654.

i solidarnosti radničke klase s proletarijatom Rusije i čak težnje da se pođe njegovim putem.⁶⁸

Ali na čelu radništva se nalazilo vodstvo socijaldemokratske stranke, koje se ni sada nije moglo osloboditi svoje tradicionalne oportunističke politike, te je skrenulo cijeli pokret s njegova prvobitnog pravca. Zatim, radnička klasa nije bila ni jedinstvena. Između pojedinih socijaldemokratskih stranaka nije postojala tješnja suradnja, a pogledi njemačkih socijalista i socijalista slavenskih naroda, pogotovu češkog, na nacionalno pitanje toliko su se razlikovali, da se između njih razvilo nepovjerenje, koje je isključivalo zajedničku akciju. Njemački socijalisti jedva da su pošli nešto dalje od programa kulturnih autonomija, a većina je slavenskih socijalista tražila dosljednu primjenu prava samoodređenja do prava na otcjepljenje i potpunu nezavisnost svojih naroda. Prema tome, vlada je u momentu štrajka mogla iskoristiti neslaganje u krilu radničke klase. Češki i poljski radnici nisu pružili pomoć njemačkim i mađarskim drugovima i istupili su izolirano, kao što su to učinili i slovenski, hrvatski i talijanski radnici na jugu Monarhije.

Jugoslavenska socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slovenije te Bosne i Hercegovine dočekale su događaje nespemne. Štrajk u Trstu i Puli buknuo je spontano i bio nošen revolucionarnim elanom masa, koje su brže evoluirale od svog vodstva. Vodstvo jugoslavenske socijaldemokratske stranke se za cijelo vrijeme štrajka držalo pasivno. Organiziralo je samo jedan manifestacioni zbor u »Mestnom domu« u Ljubljani, 21. I. 1918. Na tom je zboru bila izglasana rezolucija, u kojoj se sa zadovoljstvom primaju na znanje vladina obećanja i kaže, da ona predstavljaju znatan napredak, a na kraju se pozdravlja radništvo svih naroda i naročito neustrašivi ruski proletarijat. Na zboru je bilo odlučeno da se konstituiraju radnički odbor, koji će zasjedati permanentno. sve dok vlada ne ispuni obećanje, koje je dala socijaldemokratskim zastupnicima u Beču.⁶⁹ Po završetku općeg štrajka vodstvo je objavilo, 25. I., proglas radnicima, u kojem osuđuje držanje čeških i poljskih radnika i s kajanjem spominje svoju neaktivnost.⁷⁰

VIII.

Nezadovoljstvo zbog prehrane i produženja rata nije bilo ograničeno samo na radništvo. Ono se proširilo i na seljaštvo, koje je u nekim krajevima živjelo u još težim prilikama, i na sitnu buržoaziju, koja je također bila pogođena ratnim stradanjima.

Osobito teško bilo je stanje u Istri i Dalmaciji. Ti su pasivni krajevi bili pogođeni sušom, a sljedovanje jedva da su i primali. tako da je u nekim krajevima zavladao prava glad. U Istri je zbog toga došlo u nekim mjestima do demonstracija gladnih i njihova napada na aprovizacije.⁷¹

⁶⁸ Opočenský, o. c., str. 90.

⁶⁹ Naprej 22. I. 1918.

⁷⁰ Zgodovinski arhiv KPJ V, str. 333.

⁷¹ O tome je govorio Laginja 5. II. 1918. u parlamentu (Sten. Prot. XXII III, str. 3010—3013)

O raspoloženju u Istri jasno govori sastanak župana istarskih općina, održan u Kozini 24. I. 1918. Sa sastanka je upućeno vladi nekoliko rezolucija, u kojima se iznosi teško stradanje istarskog stanovništva i kaže, da je Istra pala u očaj, jer joj odgovorni krugovi u Beču ne obraćaju pažnju, tako da su svi dosadašnji apeli za poboljšanje nepodnošljivih prilika ostali bezuspješni. Ističe se, da Istra nije već mjesec dana primila niti kruha niti brašna niti masti, i zahtijeva da vlada odmah pošalje potrebnu hranu i novčanu pomoć i da se stariji vojnici demobiliziraju i pošalju kući, kako bi imao netko da obrađuje polja. Na kraju, općinski župani skidaju sa sebe svaku odgovornost, ako vlada pravodobno ne udovolji njihovim zahtjevima, i prijetje, da će dati ostavku i zatvoriti općinske urede.⁷²

U posebnoj rezoluciji za mir poziva se vlada, da svim svojim snagama poradi na tome, da se što prije zaključi pravedan mir »ne samo s Rusijom, nego i sa svim neprijateljskim državama i da iz tog razloga uguši sve aneksionističke aspiracije ratnih hušaka, koji tjeraju rat u beskonačnost i neka odstrani sve zapreke, koje još stoje na putu zaključenju općeg mira.⁷³»

Narodno nezadovoljstvo i štrajkovi, koji su potresli Monarhiju do temelja, djelovali su na brže sazrijevanje nacionalnog pitanja i na radikalizaciju nacionalnih zahtjeva, slabeći negativni utjecaj, koji su isprva izvršile izjave Lloyda Georgea i Wilsona u prilog održanja Monarhije. Kampanja za prikupljanje potpisa za Majsku deklaraciju proširila se kao nikad dotada i sve se više svodila na svoju suštinu, na težnju za oslobođenjem od svake tuđe vlasti, i razvijala u sve jači pokret za stvaranjem nezavisne države. Januarska kriza je ubrzala taj proces, koji je već i ranije sazrijevao pod utjecajem različitih faktora, uzdrnavši do temelja vjeru u čvrstinu Monarhije i iznijevši u prvi plan ulogu i težnje širokih narodnih slojeva. Vjerovalo se, da će Monarhija biti pod njihovim pritiskom primorana da radi na zaključenju općeg mira, tada će u punoj mjeri doći do izražaja narodna volja i biti ostvaren program jugoslavenskog ujedinjenja.

Za vrijeme te krize osjeća se u Hrvatskoj previranje.

Pod utjecajem svojih čeških prijatelja, Radić se razišao s frankovcima i izjasnio za širok, ali nejasan jugoslavenski program. U glasilu svoje stranke, »Domu«, on je 16. I. objavio osnove i načela stranke iz 1904, u kojima se kaže, da su Hrvati i Srbi jedan narod, pa se moraju sporazumjeti i u političkom radu, da su Slovenci Hrvatima tako bliski, da su i oni jedan narod, koji ima složno raditi za budućnost, i napokon, da su svi Južni Slaveni jedna narodna i ekonomska cjelina i da Hrvati smatraju Srbiju, Crnu Goru i Bugarsku svojim narodnim državama. Radić je 23. I. podvrgao kritici Majsku i Krfsku deklaraciju i istakao, da je jugoslavenski program seljačke pučke stranke širi i potpuniji, jer sadrži u sebi jednu i drugu deklaraciju.

Promjena osjetila se i u Srpskoj radikalnoj stranci, koja je dotad uvijek stajala na ekskluzivističkom stanovištu. Ona je 27. I. dala izjavu, da će se boriti rame uz rame sa svim onima, koji budu iskreno radili na tome, da svi Hrvati, Slovenci i Srbi budu u istoj zajednici.⁷⁴ Sve opozicione stranke, osim

⁷² Spinčićev arhiv, fasc. 40; o tome također Laginja u spomenutom govoru pred parlamentom.

⁷³ Spinčićev arhiv, fasc. 40.

⁷⁴ Šišić, o. c., str. 116—117.

čiste stranke prava (frankovaca), ispoljavale su sada ideje, koje su pokazivale da se više ne mogu zadovoljiti Majskom deklaracijom i da traže dosljedniji i beskompromisniji nacionalni program. Disidenti Koalicije počeli su 1. I. 1918 izdavati u Zagrebu »Glas Slovenaca, Hrvata i Srba«, u kojem su podržavali Jugoslavenski klub i upućivali ga na radikalniju borbu. Glasilo Starčevićeve stranke prava (milinovci), »Hrvatska država«, objavilo je 28. I. vrlo zapažen članak pod naslovom »Za maksimalni nacionalni program«, u kojem objašnjava gledište stranke prema Majskoj deklaraciji. List kaže, da ta deklaracija predstavlja minimum narodnih zahtjeva i da je njezin okvir postao preuzak. Ipak poriče, da postoji protivrječnost između deklaracije i programa ujedinjenja svih Slovenaca, Hrvata i Srba, objašnjavajući to ovako: »Bečka deklaracija je minimum naših zahtjeva pred faktorima Austro-Ugarske Monarhije. Većih zahtjeva na njih niti možemo niti smijemo postavljati (zaplijenjeno). Ne ostaje dakle drugo nego ili prekrstiti ruke i šutjeti ili zahtijevati ono što od njih možemo da zahtijevamo. Od dva zla treba odbaciti veće, a veće je zlo nerad, šutnja i čekanje«. List na kraju kaže, da Majska deklaracija »jest i ostaje naš narodni minimum. Bolje bi i jasnije bilo, da je mjesto minimalni program nazivanom privremenim programom,« jer je, prema listu, jedini pravi općenarodni program onaj maksimalni program.

U istom se pravcu zapažao razvoj i kod klerikalne grupe oko »Novina«. Međutim, najradikalnija je bila, kao i uvijek, omladina. Dne 24. I. studenti svih fakulteta na zagrebačkom sveučilištu donijeli su rezoluciju, u kojoj zahtijevaju, da Slovencima, Hrvatima i Srbima bude međunarodnim garancijama osigurano oživotvorenje prava narodnog **samoodređenja**. Uz to se sav narod poziva na okup, da preko svojih predstavnika iznese pred cijeli svijet zahtjev za državnim ujedinjenjem i slobodom, te se u tom cilju izražava mišljenje, da bi se svi predstavnici Jugoslavena u Austro-Ugarskoj, koji stoje na načelu narodnog jedinstva i prava samoodređenja, što prije sastali u Zagrebu i dali direktive narodnoj politici.⁷⁵

Jugoslavenski klub je budno pratio raspoloženje naroda u zemlji. On je pokazivao simpatije prema radničkim štrajkovima i manifestacijama za mir⁷⁶ i nastojao da iskoristi krizu, u kojoj se Monarhija našla, kako bi izvršio pritisak na vladu u cilju rješavanja jugoslavenskog pitanja. Ali dalje od političkog pritiska nije mislio ići, kao što nisu mislili ni zastupnički klubovi drugih slavenskih stranaka. Građanske stranke slavenskih naroda nisu željele da svojim istupom tako zaoštre krizu u Monarhiji, da se ona razvije u revolucionarno stanje, koje bi moglo izazvati intervenciju Njemačke ili dovesti do pobjede boljševizma — mogućnosti, kojih su se one podjednako plašile.

Vlada je shvatila bojazni slavenskih klubova i kada je jednom umirila radništvo, nije smatrala potrebnim da popušta njihovim zahtjevima. Prilikom diskusije u parlamentu 22. I. predsjednik vlade je oštro osudio »trikraljevsku

⁷⁵ Isto, str. 114—115.

⁷⁶ »Slovenec« je 18. I. 1918 pisao, da je štrajk »prvo veliko ljudsko dejanje v boju za mir in v interesu države je, da ga ne podcenuje«, a kad je štrajk prestao, izrazio je 23. I. mišljenje, da nije završio pobjedom radnika. Isti je list pisao 31. I.: »To ni već stavka socijalne demokracije, to je stavka vseh ljudskih mas, ki so željne mira.« Tršćanska »Edinost« je također poduprla štrajk i opravdavala ga.

deklaraciju« čeških stranaka kao antiaustrijsku i antidinastičku i prešao šutke preko jugoslavenskog pitanja.⁷⁷

Jugoslavenski klub i Český svaz istupili su u parlamentu solidarno protiv vlade. Oni su zahtijevali, da se vlada desolidarizira s njemačkim stanovištem na pregovorima u Brest-Litovskom i da prizna austrijskim narodima pravo samoodređenja. U interpelaciji, koju je 22. I. podnio, Jugoslavenski klub je isticao, da je »protiv svake logike i zakona odricati narodima Monarhije ono što se traži od Rusije za njene narode« i da, zbog aneksionističkih zahtjeva prema Rusiji i protivljenja austrijske vlade da prizna svojim narodima pravo samoodređenja, dolazi u pitanje uspjeh mirovnih pregovora. Vlada je doduše pod pritiskom štrajka obećala, da će pristupiti demokratizaciji zemlje i Južni Slaveni će pomoći svaku težnju u tom pravcu, ali oni su ipak u prvom redu zainteresirani za ostvarenje svoje nacionalne države.⁷⁸

U govoru, u kom je tu interpelaciju objasnio, Korošec je rekao, da je posljednji štrajk radništva bio znak o pravom raspoloženju naroda, »i to ne samo radničke klase, koja je organizirala štrajk, nego i onih klasa, koje su ostale mirne.« Istakao je, da je narodu dosta klanja, »koje je počelo i koje se vodi i dalje bez njegova pristanka od strane visokih i velikih«, da mu je dosta oskudice i gladi. Korošec je, nadalje, podržao potrebu demokratizacije, ali ne samo izbornog prava za općine, što je vlada obećala, nego i za zemaljske sabore, zahtijevao, da se ukine gospodski dom (Herrenhaus), a mjesto njega stvori drugi dom, u kojem će doći do izražaja nacionalna i socijalna pripadnost austrijskih naroda. Rekao je, da narod na jugu Monarhije traži slobodu i kruh, kao što to traži i radništvo, i upozorio da stanje u vojsci zbog dugog rata i loše ishrane nije ružičasto, pogotovo kod mornarice i pješadije i da se zahtjev za zaključenjem mira čuje iz rovova i s brodova. Na kraju je apelirao na vladu da uzme u obzir narodne želje i učini sve što je u njenoj moći da dođe što prije do općeg mira, a to će biti samo tada moguće, »kada budemo svi, mi i vi, priznali narodima čisto pravo samoodređenja. Tada će doći do općeg mira i zadovoljenja želja svih naroda, a zadovoljenje našeg naroda je: jugoslavenskom narodu jugoslavenska država.«⁷⁹

Vlada tada nije imala u parlamentu tešku situaciju i mogla je, prema tome, ostati nepopustljiva u odbijanju jugoslavenskih zahtjeva. Ona se vješto koristila suprotnostima između Poljaka i Ukrajinaca zbog Galicije i oslanjala se na blagonaklonu pomoć njemačkih socijaldemokrata. Czernin je u svom govoru od 24. I. dao umirujući ekspozé o toku mirovnih pregovora u Brest-Litovskom, a što se tiče Wilsonove poslanice, izjavio je, da se američki prijedlozi znatno približavaju stanovištu Austro-Ugarske i da neke od njih on može čak i pozdraviti, ali je odlučno naglasio i to, da će Austro-Ugarska braniti predratni teritorij svojih saveznika i odbio da prima savjete o unutrašnjim poslovima Monarhije, jer Austrija tobože ima najdemokratskiji parlament na svijetu, koji je jedini nadležan da uređuje unutrašnje poslove zemlje.⁸⁰

Jugoslavenski klub se uvjerio da se vlada uopće ne bavi jugoslavenskim pitanjem i da ne namjerava izaći ususret njegovim zahtjevima, te je došao do

⁷⁷ Sten. Prot. XXII/III, str. 2794—2796.

⁷⁸ Isto, str. 2797—2800.

⁷⁹ Isto, str. 2806—2809.

⁸⁰ Czernin, o. c., str. 395—407.

zaključka, da treba nastupiti energičnije i jugoslavensko pitanje iznijeti pred širi forum. Na to ga je tjeralo raspoloženje u domovini, odakle su dolazili sve odlučniji glasovi da se ode dalje od Majske deklaracije i da se za jugoslavenski narod zahtijeva pravo apsolutnog samoodređenja, bez obzira na sve okvire. U tom je duhu sastavio opširan memorandum, koji je odlučio poslati austrijskoj vladi odnosno caru i svim delegacijama na pregovorima u Brest-Litovskom. Po svom tonu i zahtjevima zvučilo je kao posljednja opomena.

Dan prije njegove predaje, 30. I., predsjednik vlade Seidler je primio predstavnike Kluba na čelu s Korošcem. Pitao ih je o njihovu programu. Oni su mu odgovorili, da je to Majska deklaracija, »ni manje ni više«. Kad je primijetio, da svakako misle na jugoslavensku državu u okviru Monarhije pod dinastijom Habsburgovaca, oni su odgovorili: »Mi još da, ali valjda zadnji. Sad umire narod od gladi. Mogao bi se početi buniti radi toga. A pobuna bi pak lahko mogla biti i politička, kad vidi narod, da se za nj nikako ništa ne učini.« Seidler im je iznio teškoće za provođenje Majske deklaracije, u prvom redu zbog otpora Mađara, i podsjetio ih, da se Majskoj deklaraciji protive frankovci i biskup Štadler, a da Hrvatsko-srpska koalicija šuti, tako da se Mađari mogu lako na to pozivati. Pitao ih je, ne bi li se mogao jugoslavenski program ostvariti etapno, tako da se najprije sjedine samo sve jugoslavenske pokrajine u austrijskoj poli Monarhije. Oni su mu odgovorili: »Sve ili ništa. Kad bi samo nas spojili, ostao bi dualizam, jedni bi imali u šakama jedne, drugi druge, pak bi mogli što su danas dali, sutra uzeti. Mi valja da budemo svi zajedno neodvisni, samostojni. Već bi odlučili, koje posle bi mogli imati zajednički, čim manje.«

U razgovoru sa Seidlerom, predstavnici Jugoslavenskog kluba su sugerirali da se jugoslavensko pitanje riješi carevim »Machtwort«. »Dosta bi bilo dati vojsci nalog — rekli su — nek ne rabi oružje proti nama i narodu, ako bi se sastali i proglasili svoju samostojnost.«⁸¹

Ovaj razgovor dobro ilustrira raspoloženje, u kojem se Jugoslavenski klub nalazio prilikom slanja memoranduma pregovaračima u Brest-Litovskom i stanovište, koje je zauzeo prema vladi u tim danima teške državne krize. Klub je još uvijek zahtijevao samo ostvarenje Majske deklaracije, ali ultimativno i uz prijetnju, da će inače doći do jednostranog proglašenja ujedinjenja i nezavisnosti jugoslavenskih zemalja Monarhije.

Klub je vršio pritisak na vladu. U tom je duhu bio sastavljen i memorandum od 31. I. 1918. U njemu se opisuju progoni Jugoslavena pod Austro-Ugarskom, koje se naziva »krvavim građanskim ratom, vođenim protiv naroda koji je bez ikakve obrane«, i kaže: »Kada je buknila ruska revolucija, te se činilo da puca zora slobode za proletere među narodima, osokolio se naš narod i počeo otvorenu borbu za nezavisnost.« Spominje se Majska deklaracija i kaže, da se cijeli jugoslavenski narod, bez obzira na razlike stranaka i klasa, složio u zahtjevu za slobodnom i nezavisnom državom. Svečano se protestira protiv tvrdnje, da postojeći ustav pruža austrijskim narodima ma kakvu mogućnost slobodnog razvitka i dokazuje, da on garantira Nijemcima i Mađarima »sva sredstva državne moći za tlačenje i guljenje proleterskih naroda«. Klub

⁸¹ Spinčićev arhiv, fasc 36; kod Seidlera su bili Korošec, Laginja, Dulibić, Ravnihar, Fon i Vukotić.

postavlja prilikom pregovora o miru kao osnovni i najveći zahtjev, da se austro-ugarskim narodima zajamči potpuno pravo samoodređenja. Zahtijeva nadalje, da se za osnovu mira prihvate ove točke: 1. Odmah opći demokratski mir, potpuno razoružanje, međunarodna sigurnost i zaštita slobodnog razvitka za sve narode, velike i male; 2. Priznanje i potpuno osiguranje slobodno provedenoga i potpunoga prava na samoodređenje naroda, osobito u pitanju, da li hoće slobodnu državu, i u kojoj formi da je obrazuje. U pogledu zahtjeva jugoslavenskog naroda, kaže se u toč. 4, da on ne traži za svoju državu ništa što pripada drugim narodima, već samo onaj teritorij, koji je u kompaktnim masama i kontinuirano naseljen Srbima, Hrvatima i Slovencima, a što se tiče Jadranskog mora, da bude slobodno. Iako na pregovorima u Brest-Litovskom službeni predstavnici Austro-Ugarske odbijaju zahtjeve većine austro-ugarskih naroda, koji i kod drugih učesnika nailaze na malu susretljivost, Klub se ipak nada, da će se uvidjeti, da se demokratski svjetski mir, za kojim se ide, ne može postići, održi li se sadašnje stanje u Austro-Ugarskoj, koje u sebi nosi klicu novih zapletaja. »Zbog toga ovo stanje, koje susjede uvijek ugrožava, a demokratskoj se misli izruguje, danas upravo sili, da se velika načela slobode i samoopredjeljenja dosljedno provedu, ne samo s one strane stare ruske granice, već i s ove strane.« Klub na kraju zahtijeva, da se pregovorima o miru pripuste predstavnici svih austro-ugarskih naroda, napose Jugoslavena, »u svrhu ugovora o neograničenom samoopredjeljenju naroda u Monarhiji, koji se ima potpuno slobodno provesti sa garancijom.«⁸²

Zahtjev Jugoslavenskog kluba nije dakako uzet na razmatranje od država, koje su vodile pregovore u Brest-Litovskom. Mogla ga je podržati jedino sovjetska vlada, ali ona se nalazila u odveć teškoj situaciji, da bi ga mogla iznijeti na konferenciju. Centralne sile su dovršavale pregovore s delegatima centralne Ukrajinske rade, iako su boljševici već bili zauzeli Kijev.

Czernin se žurio, jer je na svaki način htio riješiti jedno od najhitnijih pitanja za Monarhiju — pitanje ishrane. Od mira s Ukrajinom očekivao je živežne namirnice i ublaženje teškoga prehrambenog stanja, a zabrinjavalo ga je i stanje u zemlji. Po završetku štrajka situacija se, naime, nije potpuno smirila, pa su se čak počeli javljati opasni simptomi u vojsci i mornarici.

Dne 1. II. buknula je pobuna mornara u Boki Kotorskoj, koja je već prvog dana obuhvatila gotovo sve jedinice ratne flote stacionirane u toj luci. Oficiri su bili zatvoreni u svojim kabinama, komandu na pojedinim brodovima uzeli su u ruke mornarski odbori, koji su poslali svoje delegate u vodstvo pobune, na čelu kojeg se nalazio, čini se, češki socijalist František Raš. Na brodovima su zavijorile crvene zastave. Do pobune je došlo u osnovi iz istih razloga kao i do štrajka, a i radi istih ciljeva, tako da je ona zapravo značila proširenje štrajka na mornaricu. Mornari su bili nezadovoljni slabom hranom, postupcima oficira i rijetkim dopustima, na njih je djelovalo teško stanje njihovih obitelji, bilo im je dosta rata, i — što je najvažnije — bili su zahvaćeni onim općim valom radničkih demonstracija, kojima se htjelo spriječiti prekid pregovora u Brest-Litovskom i dovesti do skorog zaključenja mira.

Organizatori pobune su se nadali, da će se njihov pokret proširiti na cijelu austro-ugarsku flotu i vojsku, tako da će vlada biti primorana zaključiti

⁸² Šišić, o. c., str. 117—121.

mir. Neki su od njih čak mislili, da će to biti poticaj i za dizanje revolucije po primjeru na Oktobarsku revoluciju. Ali, kako su bili neiskusni i neuuki, nisu u tom pogledu prije pobune poduzeli potrebne korake, tako da je pobunjena flota ostala već prvog dana izolirana. Nije joj se priključila posada baterija u okolnim utvrđenjima niti pješadija niti podmornice njemačke ratne mornarice, a niti sve jedinice austrijske ratne mornarice. Čak ni sve one jedinice, koje su istakle crvenu zastavu, nisu bile pouzdane, jer su se neke od njih priključile pobuni samo formalno, a neke pod prijetnjom, tako da su na nekim jedinicama stvarnu komandu držali u rukama još uvijek oficiri.

Među pobunjenim mornarima nije bilo potpunog jedinstva. Socijalistički orijentirani mornari, koji su, čini se, bili u većini u vodstvu pobune željeli su da pobuni daju revolucionarni karakter, ali većina je shvatila pobunu samo kao demonstraciju za mir, koja treba da ubrza zaključenje mira i povratak kući. Vodstvo pobune nije uspjelo da svoje gledanje nametne većini niti da pobunu usmjeri u pravcu borbe i revolucije.

Mornari su pripadali raznim narodnostima Austro-Ugarske i bili su na različitom stupnju nacionalne i klasne svijesti. Spajala ih je samo težnja za skorim zaključenjem mira i poboljšanjem njihovih životnih uvjeta. To je došlo do izražaja i u zahtjevima, koje je Centralni komitet podnio prvog dana pobune kontraadmiralu Hansi, komandantu flote. Na prvom se mjestu zahtijeva, da se poduzmu mjere za što skorije zaključenje općeg mira, da se mir zaključi na osnovu sovjetskih prijedloga, da vlada lojalno odgovori na Wilsonovu notu, da vodi nezavisnu politiku od drugih sila (misli se na Njemačku), da prizna samoodređenje naroda, da pristupi demokratizaciji zemlje, demobilizaciji i osnivanju dobrovoljne milicije. Ostali se zahtjevi odnose na pravednu podjelu hrane, dopuste, ukidanje cenzure pisama itd.⁸³

Komanda nije reagirala oštro, nego se upustila u pregovore s pobunjenicima, nastojeći da ih pokoleba i izazove među njima neslaganje. Kroz to se vrijeme u Boki prikupljala pješadija, spremajući se na napad, a u pomoć je pozvana i flota iz Pule. Komanda ratne luke uputila je 2. II. u 2 sata ujutro pobunjenicima ultimatum, da se u roku od 6 sati uspostavi prijašnji red na brodovima, pod prijetnjom, da će inače otvoriti na njih paljbu iz baterija, koje štite Boku.

Vodstvo pobune počelo je pregovarati i predalo kontraadmiralu Hansi svoje »želje«, koje su bile mnogo blaže od prvih zahtjeva.⁸⁴ Kad su mornari bili obaviješteni o ultimatumu, među njima se pojavilo kolebanje, ali pobijedili su oni koji su bili protiv toga da se pokore prije nego što se usvoje njihovi uvjeti. Komanda, međutim, nije izvršila svoju prijetnju i nije bombardirala pobunjeničku flotu. No kad se jedan pobunjenički brod, koji se nalazio blizu obale, htio priključiti većim pobunjeničkim brodovima dalje od obale, bio je bombardiran. Ni s tog broda, kao ni s ostalih pobunjeničkih brodova nije se odgovorilo na bombardiranje. Ta je pasivnost znatno demoralizirala pobunjenike i oslabila njihovu vjeru u vodstvo i uspjeh. Da situacija bude još teža, popodne su napustili pobunjenike dvije krstarice i flotila torpiljarki i razarača i zauzeli strateške pozicije protiv pobunjeničkih brodova. Ta ih je izdaja još više pokolebala i prouzrokovala dalje rasipanje njihovih redova.

⁸³ Sokol, o. c., str. 661.

⁸⁴ Isto, str. 664.

Njihova je situacija bila teška. S kopna su prijetile obalske baterije, a izlaz iz Boke bio je blokiran. Vodstvo pobune pokušalo je u toj situaciji da zatraži pomoć od parlamentarne opozicije u Beču i Budimpešti. U tu je svrhu zamolilo Komandu ratne luke da proslijedi telegrame socijalističkom zastupniku Adleru i grofu M. Karolyu.⁸⁵ Komanda, dakako, nije telegrame odaslala, ali je po njima vidjela, da pobunjenici neće moći dugo izdržati u svom otporu.

Zaista, već idućeg dana uveče vodstvo je počelo gubiti vlast na nekim brodovima, a kad se pročula vijest, da se približava pulaska flota da uguši pobunu, mornari su u sve većem broju počeli prilaziti oficirima. Jedinji oficir koji se priključio pobunjenicima, zastavnik Sesan, pokušao je nagovoriti vodstvo da se isplovi, makar se imalo izdržati tešku bitku, i da se prijeđe na stranu Antante, ali se Raš tome najodlučnije usprotivio, ne gubeći nadu da će pomoć stići i u zemlji izbiti revolucija; on je zahtijevao da se dotle izdrži. Vodstvo je nato, prema izvještaju Sesana, odlučilo, da netko od kolovođa odleti hidroavionom u Italiju da zatraži pomoć.⁸⁶ Raš je odbio da pođe, pa je 3. II. rano ujutro odletio samo Sesan s jednim Poljakom i jednim Čehom.

Na zahtjev mornara, isto jutro je izvršeno glasovanje o tome, da li da se »demonstracijom«⁸⁷ produži, i većina se izjasnila za kapitulaciju. Kad su se pred Bokom pojavile jedinice pulske flote, na brodovima su lojalni mornari počeli vraćati oficirima komandu i skidati crvene zastave. Oni, koji su bili protiv kapitulacije, uglavnom socijalisti i nacionalisti potlačenih narodnosti, bili su uhapšeni. Pobuna je bila ugušena. Odmah je zatvoreno 800 mornara, a kolovođe su izvedeni pred prijeki sud.

Prvog dana suđenja je grof Czernin poručio iz Brest-Litovskog, da se nada da će optuženi biti osuđeni primjernom kaznom. Vidi se, koliko ga je pobuna bila zabrinula i koliko mu se njen primjer učinio opasnim. Proces je zaista bio vođen vanrednom brzinom i presuda je pala u rekordnom vremenu. Na smrt strijeljanjem osuđeni su František Raš, Anton Grabar, Jerko Šišgorić i Mate Brničević, Franc Bajžel je bio osuđen na deset godina, a Sekač Ludvig na pet godina strogog zatvora.⁸⁷

Vlada je vijesti o pobuni držala u najvećoj tajnosti, tako da opozicioni parlamentarni klubovi nisu znali što se dešava. Tek kada je pobuna bila ugušena, neki su članovi Kluba nešto saznali. Klub je raspravljao o tom pitanju i poslao u Boku Kotorsku zastupnika Vukotića, da se zauzme za optužene, ali je sve bilo prekasno.⁸⁸

Presuda je izvršena 11. februara.

Vojne vlasti su nabacile sumnju, da je pobuna bila u vezi s jugoslavenskom i češkom propagandom, i nastojale su da tu priliku iskoriste, kako bi se poštrio kurs u jugoslavenskim i češkim zemljama. General Sarkotić, zapovjednik Bosne, Hercegovine i Dalmacije, koji je upravljao pripremama za ugušenje pobune, isticao je među uzrocima pobune naročito jugoslavensko-češku agitaciju, i skretao pažnju na opasnost, koja Monarhiji prijeti na jugu od Južnih

⁸⁵ Isto, str. 657—676.

⁸⁶ B. Krizman, Novi dokumenti o pobuni mornara u Boki Kotorskoj, HZ IX 1956. str. 166—170, donosi izvod iz Sesanova izvještaja.

⁸⁷ Sokol, o. c., str. 691.

⁸⁸ F. Čulinović, 1918 na Jadranu, Zagreb 1951, str. 261.

Slavena, ako se ne poduzmu energične mjere protiv jugoslavenske agitacije.⁸⁹ Međutim, čini se, da se nikakvi dokazi nisu mogli pronaći, koji bi potvrđivali veze pobunjenika s ma kojom političkom strankom, tako da kotorska pobuna nije imala posljedica za položaj Jugoslavenskog kluba.

X.

Jugoslavenski klub je za sve vrijeme krize oštro istupao u parlamentu protiv vlade, osuđujući njenu politiku i odbijajući da za nju glasa. Jugoslavenski zastupnici nisu prestajali isticati potrebu, da se jugoslavenskom narodu prizna nesmetano i potpuno pravo samoodređenja. Spinčić je 7. II. u svom govoru zahtijevao, da se provede plebiscit ili da se Jugoslavenima dopusti da izaberu zastupnike, koji će odlučiti o njihovoj sudbini, a ako se ni to ne usvoji, onda neka se provizorno svi sadašnji slovenski, hrvatski i srpski zastupnici sazovu na sastanak, da izraze narodnu volju. »Jedino time, — rekao je — da se svi Srbi, Hrvati i Slovenci bez ikakva posredstva drugog naroda neposredno ili preko svojih zastupnika izjasne, jedino tada mogu oni vršiti pravo samoodređenja.«⁹⁰

Plebiscit, o kojem je Spinčić govorio, stvarno se već počeo provoditi. Nasuprot svim teškoćama, na koje je nailazilo prikupljanje potpisa, pogotovu u Koruškoj, izjasnilo se za Majsku deklaraciju do sredine februara 564 slovenskih općina, 156.000 slovenskih žena, koje su odvojeno sakupljale potpise, i slovensko svećenstvo u 55 župnija.⁹¹ U slovenskim krajevima je kampanja za Majsku deklaraciju završavala s najvećim uspjehom. Ona je isto tako dobro napredovala u Istri i Dalmaciji. U Bosni i Hercegovini su se za Majsku deklaraciju izjašnjavali posebnim rezolucijama pogotovu franjevci. Kampanja je, sa slabijim rezultatima, povedena i u Hrvatskoj i Slavoniji; najintenzivnije u Hrvatskom Primorju i u Gorskom Kotaru.

Značajno je, da se ta kampanja i nakon memoranduma od 31. I. vodila još uvijek samo za program Majske deklaracije.⁹² Memorandum Jugoslavenskog kluba konferenciji u Brest-Litovskom jedva da je bio i poznat u austrijskom dijelu Monarhije, jer austrijska vlada nije dopustila da bude objavljen. Narodni zastupnici se nisu u svojim govorima pred parlamentom pozivali na taj memorandum, a nisu ga niti popularizirali u narodu. Memorandum je, međutim, donijela štampa u Hrvatskoj, ali se ni ondje nisu izglasavale rezolucije i davali potpisi za njega, već još uvijek samo za Majsku deklaraciju. Za kampanju je također značajno i to, što je postigla svoj puni zamah jedino u Sloveniji, gdje je pokrenula ne samo građanstvo, nego i seljaštvo, pa i znatan dio radništva. U Hrvatskoj ona nije zahvatila tako duboko. Stranke, koje su ju vodile, djelovale su uglavnom u građanskim slojevima, a Radić, koji je

⁸⁹ B. Stulli, Uz četrdesetu godišnjicu ustanka mornara u Boki Kotorskoj, Mor-narički glasnik 1958, str. 46.

⁹⁰ Sten. Prot. XXII. III, str. 3146—3151.

⁹¹ F. Erjavec, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, Ljubljana 1923, str. 229.

⁹² Tekstovi rezolucija citirani su u brošuri I. Gmajnera. Savremeni hrvatski pokret i narodno ujedinjenje u domovini, Washington 1918, str. 21—56.

doduše imao malo zastupnika u Saboru, ali je zato jedini imao dublji korijen u hrvatskom selu, izjašnjavao se protiv prikupljanja potpisa za deklaraciju, tako da njen program, kao ni radikalniji jugoslavenski program, koji se često pod njenim plaštem širio, nije utjecao na orijentaciju hrvatskih seljačkih masa.

Stanovište Koalicije bilo je još uvijek nejasno i neodređeno. Jugoslavenski klub je dugo vremena pokazivao razumijevanje za držanje Koalicije, ali sada je sve više uviđao, koliko mu njena rezerviranost škodi u politici prema vladi i u javnim istupima, te je kategorički zahtijevao, da se ona izjasni za Majsku deklaraciju ili za jedan zajednički program jugoslavenskog ujedinjena, na kojem bi se mogle složiti sve slovenske, hrvatske i srpske stranke. Glasilo Starčevićeve stranke prava je istog dana, kada je memorandum Jugoslavenskog kluba upućen delegacijama u Brest-Litovskom, pisalo: »Čekanja je dosta, te mi sada pred cijelim narodom poručujemo koaliciji: ili s narodom ili proti narodu. Koalicija mora da se i van sabora i u saboru izjavi.«⁹³ Zamjenik predsjednika stranke Pavelić istakao je 7. II. u svom govoru u Saboru, da je hrvatski narod složan u tome, da se hrvatsko odnosno jugoslavensko pitanje iznese pred evropske sile. »To je zadatak ovog sabora, — rekao je — i ako sabor nema kuraže i svojstava da ta pitanja stavi na tapet, onda je bolje da toga sabora nema. U času kada pred evropski aeropag dolaze i najmanji narodi sa svojim tražbinama, hrvatski narod mora sa strahom i trepetom očekivati, što će ova većina, bilo sa svojom šutnjom, bilo svojim propustom zanemariti: proti svomu narodu.«⁹⁴

Međutim, vodstvo Koalicije ostalo je gluho na sve pozive i apele, kočeći tako rad na koncentraciji jugoslavenskih stranaka i njihovu zajedničkom istupu u cilju postavljanja jugoslavenskog pitanja pred odlučujuće faktore Monarhije i svjetsku javnost.

XI.

Pregovori između Centralnih sila i Ukrajine završeni su 8. II. zaključenjem ugovora, u kojem je Ukrajina dobila Halič i obećanje autonomije za istočnu Galiciju i Bukovinu, uz obavezu, da će isporučiti Austro-Ugarskoj deset milijuna tona žita.

Sovjetska delegacija je protestirala protiv tog ugovora i 9. II. dala izjavu, da sovjetska vlada ne misli zaključiti mir pod uvjetima, koje joj žele Centralne sile nametnuti, ali da ona ne misli ni nastaviti rat, već da će demobilizirati svoje trupe i rusku frontu povjeriti zaštiti njemačkih radnika.⁹⁵ Tjedan kasnije njemačke i austrijske trupe počele su prodirati u unutrašnjost Rusije, ne nailazeći ni na kakav otpor.

Raspad ruske fronte i građanski rat, koji je izbio u cijeloj Rusiji, jugoslavenske građanske stranke shvatile su kao kapitulaciju i slom boljševizma. Tresić-Pavičić, koji se poslije memoranduma od 31. I. vratio u Klub, govorio je u parlamentu 21. II. o sovjetskim delegatima kao »prividnim predstavnicima jedne prividne države«, o boljševicima kao pobunjenoj pretorijanskoj

⁹³ Hrvatska država 31. I. 1918.

⁹⁴ Sten. zap. VI, str. 295.

⁹⁵ L. Albertini, Venti anni di vita politica III, Bologna 1953, str. 206.

bandi, koja ne će da se bori za svoju domovinu, a o boljševizmu kao nemogućoj utopiji.⁹⁶ »Hrvatska država« je pisala 20. II., da je budućnost Rusije obavijena tamom, a boljševizam da je »zločinački režim«. Kada je bila objavljena vijest, da je vijeće komesara prihvatilo uvjete mira, postavljene od Centralnih sila, »Glas Slovenaca, Hrvata i Srba« pisao je 21. II., da je to potpuna kapitulacija i da su boljševici time posvjedočili svoju nemoć. Prigovarao im je, da nisu bili sposobni da se bore za ideje, koje su proklamirali, nego da su čekali da tekovine boljševičkog režima brane narodne mase izvan Rusije, a kada do toga nije došlo, da su se pokorili diktatu neprijatelja.

Uporedo s tim razvijala se u građanskoj štampi sve otvorenija propaganda za Wilsonov mirovni program i za njegove ideje, dajući tako hrane za stvaranje onog mita o Wilsonu kao vrhovnom arbitru među narodima, koji je kasnije bio tako važan za držanje građanskih stranaka i narodnih masa u vrijeme raspada Austro-Ugarske. Takvo shvaćanje je učvrstio Wilsonov govor u Kongresu 11. II., u kojem je iznio načela, na kojima se može postići sporazum s Njemačkom i Austro-Ugarskom. On je istakao potrebu, da sve odredbe budućeg mira budu zasnovane na pravednosti, da vlade ne smiju više trgovati s narodima i zemljama kao s trgovačkom robom, da svako teritorijalno utanačenje treba da bude riješeno u korist naroda kojega se tiče, a ne kao dio pogodbe između suprotnih interesa sila, i naposljetku, da treba udovoljiti u potpunosti točno formuliranim narodnim zahtjevima. Jugoslavenski klub je 19. II. zatražio od vlade, da usvoji ta načela kao osnovu mirovnih pregovora sa zapadnim silama i da ove o tome službeno izvijesti.⁹⁷

Iako su se u to vrijeme preko različitih kanala vodili tajni pregovori između Austro-Ugarske i Antante,⁹⁸ u kojima su vlade Antante pokazivale spremnost da Monarhiju sačuvaju, takve su izjave davale borbi Antante širi demokratski karakter i moralno dizale njenu ulogu pred širokim masama u momentu, kada su propale nade, koje su se vezivale uz boljševičku Rusiju.

Jugoslavenski klub je zajedno s Češkim svazom i Poljskim klubom, koji je zbog ustupanja Haliča Ukrajini prešao u opoziciju, vodio oštru borbu protiv vlade i odbijao da glasuje za provizorij i ratne kredite. Kako se u opoziciji nalazila i njemačka socijaldemokratska stranka, vlada se našla u teškoj situaciji. Stoga je car 27. II. pozvao Korošca i zahtijevao, da Jugoslavenski klub glasuje za provizorij, uvjeravajući ga, da on sve čini, kako bi se postigao opći mir, te stoga sve stranke treba da ga pomognu i odobre ono, što je državi i vojsci potrebno. Car je tom prilikom dao naslutiti, da bi do okončanja rata moglo doći posredovanjem Wilsona.

Korošec je obrazložio caru, zašto Jugoslavenski klub ne može glasovati za provizorij i zašto mora ostati u opoziciji. Iznio mu je teško stanje u jugoslavenskim zemljama, gdje se prilike nisu ništa izmijenile na bolje, i prigovorio, što se vlada nije u pravo vrijeme približila Jugoslavenskom klubu, jer bi to utjecalo na mađarsku vladu da i ona izmijeni svoje stanovište. »Ako pak vlada — rekao je — ne će da se provedu ustavne promjene, onda je moguće provesti ih samo revolucijom: odozgo ili odozdo.« Car ga je uvjeravao, da će

⁹⁶ Sten. Prot. XXII/III, str. 3225—3234.

⁹⁷ Isto, str. 3163—3164

⁹⁸ Tajni pregovori Armand-Revertera, Herron-Hausmann i Herron-Lamasch u februaru 1918.

vlada donijeti ustavne reforme, ali je Korošec izrazio sumnju, da će one moći zadovoljiti i zahtijevao, da vlada unese u svoj program Majsku deklaraciju. Car je opet priznao, da se jugoslavensko pitanje mora svakako riješiti i da će Jugoslaveni biti nagrađeni za podnesene žrtve, ali je zapitao, što će u tom slučaju Ugarska. Korošec je odgovorio: »Vaše Veličanstvo, ima dovoljno sredstava da popuste. Mora se s njima odrešitije postupati.«⁹⁹

Usprkos carevoj intervenciji, Jugoslavenski klub nije glasovao za provizorij niti ratne kredite, već je ostao u oštroj opoziciji, što je izazvalo reakciju vlade i pooštrenje kursa prema Južnim Slavenima u svim pokrajinama Austrije. Klub je pak pojačao napore da dođe do koncentracije svih jugoslavenskih stranaka.

U tom cilju vodili su se u to vrijeme u Zagrebu pregovori između stranaka. Na koncentraciju su isprva bili spremni da pristanu i neki hrvatski zastupnici u Koaliciji, ali se Srpska samostalna stranka odlučno usprotivila. Kada je u ime Jugoslavenskog kluba i Starčevićeve stranke prava upućen poziv na stranačku konferenciju u Zagrebu, Koalicija se nije odazvala, a nije ni došla Seljačka pučka stranka. Na sastanku su sudjelovali zastupnici Starčevićeve stranke prava, disidenti Koalicije oko »Glasa Slovenaca, Hrvata i Srba«, predstavnici grupe oko »Novina«, Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije, Slovenske ljudske stranke, Slovensko narodno napredne stranke i Srpske i Hrvatske stranke u Bosni i Hercegovini, te predstavnici svih grupa u Dalmaciji i predstavnici Hrvata iz Istre i Međumurja. Sastanak je održan 2. i 3. III. pod predsjedanjem A. Pavelića.

Na njemu se raspravljalo, na kojoj osnovi da se izvrši koncentracija i da li da se izađe na javnost s novom deklaracijom u pogledu jugoslavenskih zahtjeva za ujedinjenjem. Poslije dvodnevne diskusije,¹⁰⁰ u kojoj se sukobilo gledište, da treba najzad usvojiti program potpunog ujedinjenja svih Slovenaca, Hrvata i Srba u nezavisnu državu bez ikakve veze s Monarhijom, s gledištem, da ne treba sve baciti na jednu kartu, nego raditi da se ostvari barem program Majske deklaracije, i to prije završetka rata, zaključeno je, da se ispita mišljenje stranaka u svim jugoslavenskim krajevima, da li bi se složile na temeljnim načelima, koja su na toj konferenciji formulirana kako slijedi:

»Narod Slovenaca, Hrvata i Srba jest jedinstven narod i to jedinstvo mora ostati nerazdijeljeno i bezuvjetno, te upirući se o pravo narodnog samoodređenja, provedba kojega mora biti međunarodno zajamčena.

I. Tražimo nezavisnost, sjedinjenje i slobodu u svojoj jedinstvenoj narodnoj državi, u kojoj će plemenite osobine troimenog jedinstvenog naroda Slovenaca, Hrvata i Srba biti očuvane, te po želji sastavnih narodnih dijelova poštovani državopravni kontinuiteti historičko-političkih teritorija uz potpunu ravnopravnost plemena i konfesija.

II. Tražimo teritorij, u kojem neprekidnom kontinuitetu živi naš jedinstven narod, jamčeći kulturnu autonomiju narodnim manjinama. Tome našem narodnom teritoriju pripadaju neotuđivo i obale, luke i otočja sjevernog i istočnog Jadrana.

⁹⁹ Spinčićev arhiv, fasc. 36.

¹⁰⁰ U Spinčićevu arhivu, fasc. 36, nalaze se njegove zabilješke o toj diskusiji.

III. Tražimo državu ujedinjenu na načelima potpune građanske slobode i demokratske samouprave, te pravne i socijalne jednakosti, tj. mogućnosti ekonomskog opstanka i potpunog kulturnog i socijalnog razvitka svih državljana.

IV. Tražimo da narodu Slovenaca, Hrvata i Srba bude zajamčeno sudjelovanje na budućem mirovnom kongresu.¹⁰¹

Taj nacrt deklaracije jugoslavenskih stranaka u suštini je isti kao i »trikraljevska deklaracija«, ali je nejasniji i blaži u formulaciji, vjerojatno iz težnje, da ga usvoje i one stranke i grupe, koje još nisu pošle dalje od Majske deklaracije, kao što je to bila Slovenska ljudska stranka. On traži ujedinjenje na osnovi prava samoodređenja bez ikakvih rezervi u pogledu granica i dinastije, kao i sudjelovanje na konferenciji mira, što je već i Jugoslavenski klub zahtijevao u svom memorandumu od 31. I. Radilo se dakle o tome, da se koncentracija slovenskih, hrvatskih i srpskih stranaka postigne prihvaćanjem načela i zahtjeva tog memorandumu, koje sam Klub po podnošenju memoranduma nije inače mnogo isticao.

Za javnost je sa te konferencije objavljen komunike, u kojem se kaže, da su se učesnici konferencije, nakon rasprave o političkom i narodnom položaju, složili u tome, da je nužna koncentracija svih stranaka i grupa, koje, stojeći na stanovištu narodnog jedinstva i oslanjajući se o načelo narodnog samoodređenja, traže narodnu nezavisnost i na demokratskim temeljima uređenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba.¹⁰²

Po donošenju te izjave objavljene su vijesti o zaključenju ugovora o miru između Četvornog saveza i Sovjetske Rusije (3. III. 1918), kojim se Rusija morala odreći već izgubljene Poljske, Litve, Kurlandije i Finske, a osim toga i Estonije, Livonije, Ukrajine, Besarabije, Karsa, Astrahana i Batuma. »Slovenec« je 5. III. obilježio taj ugovor kao »mir mača« i istakao, da njime nije rat završen, jer on daje novih razloga za dalje vođenje rata. Kako je vijest o tome bila primljena u jugoslavenskim krajevima, vidi se iz riječi istog lista: »Mir s Rusijom je zaključen, ali nigdje nema radosti. Narod štiti kao groblje.« Predstavnici Kluba su u parlamentu kritizirali zaključenje mirovnog ugovora. Ravnihar je izjavio, da je Brest-Litovsk pokazao cijelom svijetu, da su sva austrijska uvjeravanja o kompromisnom miru bez aneksije i ratne odštete čista hipokrizija.

Vlada nije mnogo promijenila svoj stav prema zahtjevima Jugoslavenskog kluba. Nekoliko dana po zaključenju mira u Brest-Litovskom izašla je pred parlament s izjavom, da je spremna pristupiti rješavanju jugoslavenskog pitanja; javno je dakle priznala da ono postoji, što dotada nije činila. Ali je predsjednik Seidler 7. III. izjavio, da se radi na pronalaženju takva rješenja, kakvo odgovara »aksiomu dualističke i državne vjernosti«, i da je vlada spremna raspravljati jedino na tim osnovama. Osim toga, zahtijevao je, da se u tome postigne sporazum između svih zainteresiranih faktora i da se pri tom čuvaju »pravedni zahtjevi« ostalih austrijskih naroda, kojih se to pitanje tiče.¹⁰³ Jugoslavenski klub je odbio da uđe u pregovore s vladom na osnovama, koje je ona postavila. Nacionalni pokret u jugoslavenskim zemljama toliko se već

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Šišić, o. c., str. 125—126.

¹⁰³ Sten. Prot. XXII III, str. 3544.

razvio, da se Jugoslavenski klub nije smio više kolebatj u svom držanju. On je sve više dolazio do uvjerenja, da se sporazum s vladom ne može postići i da jugoslavensko pitanje treba tretirati kao međunarodno pitanje, koje će se rješavati na konferenciji mira. On se još uvijek nije odricao Majske deklaracije, čak se na nju uvijek i pozivao u svojim izjavama, ali ona više nije za njega imala isti smisao i sadržaj. Dok je svoj zahtjev za ujedinjenjem Slovenaca, Hrvata i Srba isprva temeljio na načelu narodnosti i hrvatskom državnom pravu, ograničavao ga na Monarhiju i vezivao uz dinastiju Habsburgovaca, sada ga je postavljao na revolucionarno načelo samoodređenja naroda, bez ikakvih okvira i ograda, kao međunarodno pitanje.

S u m m a r y

The author examines the influence of the Soviet peace programme during the negotiations at Brest-Litovsk on the development of the South Slav question in Austria-Hungary and more particularly on the policy of the Yugoslav Club in the Vienna Parliament. He first describes the attitude of the Club and the development of the South Slav question from the May Declaration (May 30, 1917) up to the October Revolution. He points out that there was, in the Club, a clash of the conceptions on the solution of the South Slav question: on the one hand a solution within the framework of the Monarchy with a Croato-Slovene leadership and on the other the conception of the unification around Serbia. The first was based on the assumption that a compromise peace with Austria-Hungary was to be expected which was by no means impossible; the second was based on the faith in the victory of the Entente and the liquidation of the Habsburg Monarchy, which then did not seem likely. The Club based its policy on the first assumption, and asked for the unification of the Slovenes Croats and Serbs of the Monarchy within a state under the Habsburg Dynasty. However, the Club did not denounce the second tendency, which gained momentum after the news of the signature of the Corfu Pact arrived. At first, the Club was prepared to co-operate with the Government of von Seidler, but when it realised that the Government did not intend to interfere with the dualist set-up and proceed further than autonomies for various nationalities, it entered into opposition. It started an action for assembling all Yugoslav parties around its programme. However it did not succeed because in Croatia the Croato-Serb Coalition, with a majority in the Croat Diet and the Government of Croatia-Slavonia in its hands adopted a reserved attitude. Among Croatian political parties only Starčević's party of right (Milinovci) declared to be in favour of the May Declaration because in the view of the Declaration's allusion to Croat State Law it considered it to be the fulfilment of the Croat national programme. The oppositional campaign was waged by the Club under the slogan of the loyalty to the Dynasty; however under this cover — albeit against the will of the initiators — there were spread also anti-Austrian ideas about the necessity of a complete national independence. In spite of very intense opposition of the Czech, Ukrainian and Yugoslav parties, the Government did not give in. It felt strong because it had the support of the Polish parties to whom it promised a Polish state. After the resounding victory of Caporetto at the end of October, 1917, the Government hoped that the opposition

of the Yugoslav Club would abate. And indeed some hesitation made itself felt in Slovenia and within the Club there appeared doubts as to the tactics used in the struggle with the Government.

It was at this moment that the October Revolution took place in Russia. The Yugoslav club had no sympathy for its social ideas; however with its insistence on the complete self-determination of peoples the Revolution placed into its hands means to give new impulse to the solution of the South Slav question and to exert a pressure, in common with the Czech and Ukrainian Clubs, on the Government with a view to the solution of all the national questions in Austria-Hungary. The Yugoslav Club asked that the Government should recognise to its peoples the right to self-determination it had accepted as a basis for its negotiations with the Soviets. Although the Club maintained that it did not go further than the May declaration, under the influence of the Soviet peace programme ideas about a more complete solution of the national question spread in the popular masses, and in the Club. In the Slovene populist party (clerical), which was the strongest party represented in the Club, there came to a clash between the »older« and the »younger« members. The President of the party, Šušteršič, resigned and even created a new party while the Party Congress condemned his view-point that the May Declaration was a maximum programme. The movement in favour of the May Declaration grew ever more radical and was joined by the broad movement for peace which had a tremendous appeal upon the masses. This had an influence on the Slovenian workers' movement, where the younger members started an opposition against the leadership, because it refused to co-operate with the bourgeois parties in the struggle for a national state. However the social-democrat parties in Croatia-Slavonia and Bosnia-Herzegovina were in favour of co-operation with bourgeois parties with a view to achieving complete national independence. At that time there occurred changes also within the bourgeois parties in Croatia. Although the Croato-Serb coalition did not, as a whole, change its attitude, two of its members (Budisavljević and V. Pribičević) resigned their membership and started propaganda in the spirit of Yugoslav national unity. The Yugoslav idea penetrated even into the ranks of Stačević's Party of Right, which until then stood on the platform of the Croatian State Law. Against Yugoslav tendencies was the Croat »Pure Party of Right« (frankovci), helped by Radić's peasant Party and by Štadler, the Archbishop of Sarajevo.

Before the beginning of the peace negotiations at Brest-Litovsk at the end of 1917, the Yugoslav, Czech and Ukrainian Clubs asked that all the nationalities of the Monarchy should be represented at the negotiations in proportion to their numerical strength, which of course the Government refused. When the negotiations started the Soviet delegates brought forward a broad programme of peace, proposing among other things that nationalities which did not enjoy independence should decide about their fate by plebiscites. In their note to the Allies, dated December, 30, 1917, inviting them to join the peace negotiations, the Soviets postulated as basis for negotiations the right of self-determination to all nations specifically mentioning the Czechs and the South Slavs. That note has been published neither by the Entente nor by the Central Powers. Great publicity was given however to the Wilson's 14 points, which among other things foreshadowed an autonomous development for the nationalities of Austria-Hungary. This brought some confusion into the ranks of the Yugoslav parties and gave new support to those who did not believe in the possibility of solving the South Slav question outside the Monarchy. But at that time

there occurred strikes in many industrial centers in Austria-Hungary causing an internal crisis which gave impetus to anti-Austrian feelings and to the tendencies advocating the solution of the Yugoslav question outside the Monarchy. Radić parted ways with the Pure Party of Right and declared in favour of a Yugoslav programme. The Serb Radicals also declared in favour of Yugoslav unification. Other opposition parties, of course excluding the Pure Party of Right, were in favour of a common programme going beyond the May Declaration, but the Coalition could not be persuaded to abandon its policy of wait and see. Under the influence of this developments and considering that the Government proved unwilling to tackle the Yugoslav question, the Yugoslav Club decided to bring it forward before an international forum and on the January 31, 1918 sent to the Delegations in Brest-Litovsk a memorandum asking for self-determination of the Slovenes, Croats and Serbs of the Monarchy and for an independent state. It also asked for the representatives of the Southern Slavs to take part in negotiations about complete self-determination with guarantees.

The Yugoslav Club never went so far in its claims. It exerted a pressure on the Government which, having mastered the internal crisis, was unwilling to give in, especially after it had succeeded in liquidating the mutiny of the sailors at Boka Kotorska (February, 1—3, 1918) and of concluding a peace with Ukraine. Soon afterwards the Russian front desintegrated and civil war began in Russia. The Yugoslav bourgeois parties interpreted this as a sign of the impending bankruptcy of Bolshevism. They welcomed all the more readily the conditions of peace put forward by Wilson on February 11, which seemed to justify the hope that America would favour the solution of the nationality question in Austria-Hungary in the spirit of popular desires. The Club asked that the Government should accept Wilson's conditions.

At that time the Yugoslav parties looked upon the South Slav question as an international one. The majority of the Yugoslav parties, excluding the Coalition, negotiated in Zagreb with a view to a concentration and elaboration of a common programme. This work was achieved successfully on March 3, 1918, and the draft-programme included the unification of all Yugoslav territories irrespective of existing frontiers, and the participation of Yugoslav representatives at the Peace Conference. The press-communiqué stresses the principle of the national unity of the Slovenes, Croats and Serbs and asks for an independent state on the basis of the principle of the self-determination.

The policy of the Yugoslav Club evolved quite considerably since the first programme. True enough, it continued to adhere formally to the May Declaration, but the latter's significance was now rated differently and under its cover a policy was conducted which in fact went beyond its framework.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XI—XII.

1958—1959.

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje završeno početkom mjeseca jula 1960.